MASARYKOVA
UNIVERZITA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ

Vývoj důvěry v České republice v letech 2002–2021

Bakalářská práce

ZUZANA RŮŽIČKOVÁ

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Tomáš Doseděl, Ph.D.

Katedra sociologie
Program Sociologie

Brno 2026

MUNI
FSS

Bibliografický záznam

Autor: Zuzana Růžičková
Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita
Katedra sociologie

Název práce: Vývoj důvěry v České republice v letech 2002–2021

Studijní program: Sociologie

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Tomáš Doseděl, Ph.D.

Rok: 2026

Počet stran: 59

Klíčová slova: důvěra, mezilidská důvěra, Česká republika, nezaměstnanost, ekonomická nerovnost, vzdělání

Bibliographic record

Author: Zuzana Růžičková
Faculty of Social Studies
Masaryk University
Department of Sociology

Title of Thesis: Development of Trust in the Czech Republic, 2002-2021

Degree Programme: Sociology

Supervisor: Mgr. Ing. Tomáš Doseděl, Ph.D.

Year: 2026

Number of Pages: 59

Keywords: trust, interpersonal trust, Czech Republic, unemployment, economic inequality, education

Anotace

Tato bakalářská práce se zaměřuje na vývoj mezilidské důvěry v české společnosti během zkoumaného období 2002–2021. Cílem práce je zjistit, zda a jak se v tomto období proměňovala a jakou roli v těchto proměnách sehrávají vybrané zkoumané charakteristiky a společenské podmínky. Analytická část vychází z kvantitativní sekundární analýzy dat European Social Survey a využívá mnohonásobnou lineární regresi. Z výsledků vyplývá, že nejvýraznější vliv má, na individuální úrovni, vzdělání a ekonomická situace, zatímco na makrostrukturální úrovni míra nezaměstnanosti.

Počet znaků (s mezerami): 89 591

Abstract

This bachelor's thesis focuses on the development of interpersonal trust in Czech society during the period 2002–2021. The aim of this thesis is to examine whether and how interpersonal trust has changed over time and what role selected characteristics and societal conditions play in these changes. The analytical part is based on quantitative secondary analysis of data from the European Social Survey and uses multiple linear regression. The results show that, at the individual level, education and economic situation have the strongest influence, while at the macrostructural level, the unemployment rate seems to be the most significant factor.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma **Vývoj důvěry v České republice v letech 2002–2021** zpracovala sama**.** Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použila k sepsání této práce, byly citovány v textu a jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury.

V Brně 11. května 2026

.....
Zuzana Růžičková

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé práce Mgr. Ing. Tomáši Dosedělovi, Ph.D. za odborné rady, motivující přístup, vstřícnost a schopnost podívat se na věci s lehkostí a nadhledem, což mi v průběhu psaní velmi pomohlo. Zároveň děkuji mé rodině za pevné nervy a podporu po celou dobu studia.

Obsah

Seznam obrázků 13

Seznam tabulek 14

1 Úvod 15

2 Teoretická část 16

2.1 Definice důvěry ... 16

2.2 Důvěra v předmoderních společnostech ... 17

2.3 Proměna důvěry ... 18

2.4 Důvěra v moderní společnosti ... 20

3 Vliv strukturálních faktorů na mezilidskou důvěru 21

3.1 Makrostrukturální determinanty mezilidské důvěry ... 21

3.2 Mikrostrukturální determinanty mezilidské důvěry ... 21

4 Empirické studie o mezilidské důvěře 23

5 Události v české společnosti za období 2002–2021 25

5.1 Teroristický útok 11. září 2001 ... 25

5.2 Vstup České republiky do EU ... 25

5.3 Hospodářská krize 2008 ... 26

5.4 Migrační krize 2015 ... 27

5.5 Pandemie COVID–19 ... 28

6 Výzkumné otázky a hypotézy 30

7 Metodologická část 32

7.1 Datový zdroj a výzkumný design ... 32

7.2 Operacionalizace a popis proměnných ... 33

8 Analytická část 37

8.1 Úroveň mezilidské důvěry a její změna v čase ... 37

8.2 Nezávisle proměnné: vzdělání, ekonomická situace a ekonomická aktivita 38

8.3 Kontrolní proměnné: věk, pohlaví, rodinný stav a religiozita ... 40

8.4 Makrostrukturální proměnné 41
8.5 Mnohonásobná lineární regrese 42

9 Závěr **45**

10 Diskuse **47**

Použité zdroje **51**

Seznam obrázků

Obr. 1: Vývoj mezilidské důvěry napříč vlnami 37
Obr. 2: Úroveň mezilidské důvěry podle vzdělanostních kategorií 38
Obr. 3: Úroveň mezilidské důvěry podle ekonomické aktivity respondentů..... 39
Obr. 4: Úroveň mezilidské důvěry podle subjektivního hodnocení ekonomické situace domácnosti 40
Obr. 5: Úroveň mezilidské důvěry podle věkových kategorií 41

Seznam tabulek

Tab. 1: Zobrazení jednotlivých vln a rozložení počtu respondentů 32
Tab. 2: Rozložení kategorií proměnné měřící subjektivní ekonomickou situaci domácností 34
Tab. 3: Rozložení Gini indexu, podílu VŠ vzdělaných a míry nezaměstnanosti podle jednotlivých vln datového souboru 36
Tab. 4: Výsledné hodnoty determinantů mezilidské důvěry v české společnosti 43

1 Úvod

Důvěra jako taková je samozřejmou a nedílnou součástí našich životů. Většinou si ani neuvědomujeme, jak velkou roli hraje, ať už v osobních vztazích, nebo v rámci společenských systémů.

Není proto překvapením, že téma důvěry je dlouhodobě a široce zkoumané (Berger & Luckmann, 1999; Giddens, 1991; Luhmann, 2017; Misztal, 1996; Sztompka, 2003). Řada existujících studií se však zaměřuje především na její institucionální nebo systémovou rovinu, případně na komparaci míry důvěry mezi zeměmi. V těchto případech bývá důvěra často zkoumána skrze omezený či užší okruh vysvětlujících faktorů (Delhey & Newton, 2005; Parsons, 1991; Putnam, 2000; Rothstein & Uslaner, 2005). Z tohoto důvodu jsem se ve své práci rozhodla vydat trochu jiným směrem a zaměřit se pouze na rovinu mezilidské důvěry, její funkci ve společnosti a faktory, které s ní mohou souviset v konkrétním kontextu České republiky.

V práci navazuji na dosavadní empirické i teoretické poznatky, které dále zkoumám a ověřuji pomocí kvantitativní sekundární analýzy dat European Social Survey. Díky využití dat z více vln mohu mezilidskou důvěru zkoumat v delším časovém horizontu a pozorovat tak její změny ve vymezeném časovém období. To zároveň vytváří prostor pro hledání možných souvislostí mezi historickým a společenskými událostmi a úrovní mezilidské důvěry.

Teoretická část nejprve představuje hlavní přístupy ke konceptu důvěry, její historický vývoj a teoretická východiska pro zkoumání vybraného tématu. Následně je pozornost věnována empirickým studiím, které se zaměřují na dosavadní zjištění ohledně makrostrukturálních i mikrostrukturálních faktorů ovlivňujících mezilidskou důvěru. Krátce nastíním také přehled významných společenských a historických událostí ve zkoumaném období. V neposlední řadě představím makrostrukturální ukazatele.

V analytické části následně používám mnohonásobnou lineární regresi pro ověření síly vztahů mezi vytyčenými faktory a úrovní mezilidské důvěry. Analýza se skládá ze tří modelů, které postupně sestavuji, přičemž každý z nich rozšiřuje přechozí o další zkoumanou rovinu.

Analýza ukazuje, že mezilidská důvěra souvisí především se subjektivním hodnocením příjmové situace, věkem a vzděláním respondentů, přičemž tyto faktory vysvětlují pouze malou část variability důvěry (přibližně 5 %). Výsledky tak naznačují, že významná část faktorů ovlivňujících mezilidskou důvěru zůstává mimo rámec sledovaných proměnných a může souviset spíše s širšími institucionálními a společenskými faktory.

2 Teoretická část

2.1 Definice důvěry

Důvěra představuje neviditelnou síť, která drží společnost pohromadě a umožňuje lidem vzájemně spolupracovat a spoléhat se jeden na druhého. Je to tiché očekávání, že svět kolem nás funguje podle určitých pravidel, i když nikdy nemáme úplnou kontrolu nad výsledkem (Luhmann, 2017, s. 52-59; Misztal, 1996, s. 12-24, Sztompka, 2003, s. 29-32). Současně působí jako mechanismus, který zjednodušuje svět kolem nás. Jelikož je kolem nás více možností, než dokážeme zvládnout, důvěra nám pomáhá tuto otevřenou budoucnost zúžit na zvládnutelnou míru (Luhmann, 2017, s. 24-30, s. 51-58; Misztal, 1996, s. 209-220).

Pojem důvěry v sobě skrývá více podob a rozměrů. Může být chápána jako individuální vlastnost jednotlivce, jako vztah mezi lidmi, ale také jako prvek, který prostupuje celým sociálním systémem (Giddens, 1990, s. 119-123; Luhmann, 2017; Misztal, 1996, s. 12-24).

Když hovoříme o důvěře v rámci vztahů mezi lidmi, hovoříme o mezilidské důvěře. Ta se dále dělí na partikulární a generalizovanou důvěru. Partikulární důvěra se vztahuje k rodině, přátelům a dalším blízkým lidem, zatímco generalizovaná důvěra míří i k cizím lidem, s nimiž nemáme přímou zkušenost (Stolle, 2002; Newton, 2001). Oba typy důvěry ve společnosti koexistují, ale jejich dopady na společnost se mohou lišit.

Generalizovaná důvěra je považována ve společnosti za klíčovou, protože umožňuje spolupráci mimo naše úzké okruhy osob a vytváří základ pro existenci širších sociálních sítí (Uslaner, 2002; Stolle, 2002; Newton, 2001). Naopak partikulární důvěra se většinou omezuje pouze na úzký okruh rodiny a blízkých přátel a většinou se za hranice těchto vztahů nepřenáší (Stolle, 2002; Newton, 2001).

S rozvojem komplexních systémů v moderní společnosti se spolu s generalizovanou důvěrou, stále důležitější stává i institucionální důvěra (Giddens, 1990). Ta v sobě (již podle názvu) zahrnuje důvěru v instituce, organizace a s tím spojenou důvěru ve formální pravidla. V komplexnějším prostředí pro nás není možné, abychom znali každého na základě osobních zkušeností, proto se musíme umět spolehnout na instituce, i když neznáme osoby uvnitř nich (Uslaner, 2002; Luhmann, 2017, s. 24-30; Misztal, 1996, s. 109-110; Yamagishi & Yamagishi, 1994).

Ještě abstraktnější rovinou je systémová důvěra, která se váže na abstraktní systémy, jako jsou peníze, technologie nebo věda (Giddens, 1990, s. 112-114; Simmel, 1997, s.7-25). Bez důvěry v abstraktní systémy by nebylo možné udržet rozšířené sociální vztahy a instituce, které fungují napříč časem a prostorem (doprava, ekonomika i zdravotnictví) by tak přestaly být funkční (Giddens, 1990, s. 112-114).

James S. Coleman (1988) popisuje důvěru jako zdroj sociálního kapitálu, jelikož umožňuje snazší a levnější spolupráci bez zbytečných smluv a kontrol. Jiní autoři ji chápou jako „morální zdroj společnosti“, který je nezbytný pro fungování demokracie, občanského života i trhu (Misztal, 1996, s. 12-24; Sztompka, 2003, s. 114-116).

Z těchto střípků informací je očividné, že kdyby v naší společnosti důvěra chyběla, každodenní život by se proměnil ve stav permanentní nejistoty, kde bychom museli neustále ověřovat veškeré okolní dění. Každý sociální kontakt by se stal riskantní hrou, kde by převládala nedůvěra a izolace (Luhmann, 2017, s. 50-59; Sztompka, 2003, s. 13-32).

2.2 Důvěra v předmoderních společnostech

Abychom pochopili, co se s důvěrou děje dnes, podíváme se, jak fungovala v tradičních společnostech. Zde se důvěra vytvářela na základě úzkých a dlouhodobých vztahů v komunitách. Sdílené hodnoty, jazyk, víra i podobné životní podmínky vytvářely prostředí, ve kterém bylo chování druhých předvídatelné (Durkheim, 2013, s. 60-84; Simmel, 1997, s. 7-25; Sztompka, 2003, s. 1-12; Tönnies, 2001, s. 23-38). Podobnost a blízkost v podobě společné práce, dohledu okolí až po účast na stejných rituálech, zajišťovala, že lidé sdíleli stejnou „mapu světa“, a proto si mohli navzájem důvěřovat.

V takovém prostředí nebyly tolik potřeba rozsáhlé formální instituce ani psaná pravidla, jako je tomu v moderní společnosti. Každý věděl, co se od něj očekává a porušení nepsaných norem bylo okamžitě sankcionováno okolím, což mělo přímý dopad na postavení jedince v komunitě, které bylo důležité (Coleman, 1988; Durkheim, 2013, s. 60-84; Misztal, 1996, s. 18-20, 41-46). Důvěra se zde opírala o každodenní spolupráci a vzájemnou závislost v podobě sdílených zdrojů nebo vzájemné pomoci při práci (Fiske, 1992; Misztal, 1996, s. 15-18, s. 103-108).

Rodina a náboženství tvořily základní pilíře, skrze něž se jedinci učili normy a hodnoty, které jim umožňovaly orientovat se ve společnosti (Durkheim, 2013, s.60-84, s. 131; Giddens, 1991, s. 35-42; Tönnies, 2001, s. 49-51). Dítě vyrůstalo obklopené blízkými, od kterých se prostřednictvím každodenní zkušenosti učilo, co je správné a očekávané. Tento proces je možné lépe pochopit v obecnějším rámci primární socializace, kde si jedinec přirozeně osvojuje základní společenské role a pravidla v rámci své kultury (Berger & Luckmann, 1999, s. 128-136; Parsons, 1991, s. 15-22). V takovém prostředí vznikala důvěra skrze opakované zkušenosti a sdílenou realitu, která byla přijímána jako samozřejmá a jasně daná (Giddens, 1991, s. 35-42; Sztompka, 2003, s. 1-12).

Velmi důležitým aspektem bylo také náboženství, které poskytovalo společnosti jasný rámec hodnot a významů, podle kterých se členové komunity chovali (Durkheim, 2013, s. 131; Tönnies, 2001, s. 49-51). Náboženství stanovovalo hranice mezi tím, co je přijatelné a co ne. Tím zajišťovalo předvídatelnost jednání a posilovalo důvěru, protože jednotlivé normy zasazovalo do nadřazeného kosmického řádu, který jim dodával

smysl a ospravedlnění, proč je určité chování správné a jiné nesprávné (Berger & Luckmann, 1999, s. 93-127). Členové společnosti věřili, že jejich chování sleduje vyšší autorita, což vytvářelo vnitřní tlak k dodržování pravidel. Případné porušení přinášelo nejen společenské odsouzení, ale i morální pocit viny či strachu z trestu (Coleman, 1988; Durkheim, 2013, s. 72-79).

2.3 Proměna důvěry

S příchodem moderní doby začala role rodiny a náboženství ustupovat sekulárním institucím, které převzaly místo tradičních institucí a začaly jedince vzdělávat a vychovávat. Školy a státní instituce začaly fungovat podle jednotných pravidel a odborných standardů, čímž nahradily původní domácí prostředí (Durkheim, 2013). Socializace jedince se tak neopírala pouze o bezprostřední rodinné a náboženské vazby, ale nově i o institucionalizované standardizované procesy.

Současně s tím postupující sekularizace oslabovala vliv náboženství. To, co dříve zajišťovala víra prostřednictvím morálních hranic a rituálů, začal stále více přebírat stát a jeho právní systém. Vytvářely se formální mechanismy, které měly chránit stabilitu společnosti (Bauman, 2002, s. 48-53; Beck, 2004, s. 115-120; Durkheim, 2013, s. 132-166). Člověk se přitom stal více individuálně odpovědný za své činy, protože kontrola již nevycházela pouze z norem náboženské a společenské komunity, ale z právně vymahatelných pravidel (Bauman, 2002, s. 48-53; Beck, 2004, s. 115-120; Durkheim, 2013, s. 120-121). Tím se důvěra začala postupně přesouvat z osobních vztahů na anonymní instituce. Jednání s druhými lidmi už se nemuselo zakládat na osobní znalosti a dlouhodobých vazbách. Nově se spoléhalo abstraktní systémy, jejichž pravidla a role byly předem vymezené a státem vynutitelné. Tento přechod umožnil funkční chod společnosti v prostředí plném neznámých aktérů (Giddens, 1990, s. 21-29; Hardin, 2002, s. 191-193; Luhmann, 2017, s. 24-30; Misztal, 1996, s. 109-110; Simmel, 1997, s. 7-25).

Uvolnění dříve pevných sociálních vazeb vedlo k rozšíření abstraktních systémů. Tento proces se pojí s Baumanovým (1990) pojmem tekutosti, kdy vztahy a instituce ztrácejí svou stálost a předvídatelnost. Lidé se proto častěji pohybují mezi různými prostředími, pracovními rolemi či životními styly, a jejich závazky jsou méně trvalé a více podmíněné okamžitými okolnostmi. Důvěra se tak stále méně opírá o pevné struktury a stále více o krátkodobé dohody a situace, které se mohou rychle proměňovat (Bauman, 2002, s. 31-41). Tento proces silně souvisí i se zrychlujícím se tempem života skrze technologie a inovace, kde se nové právní předpisy a institucionální pravidla objevují v takové frekvenci, že je musíme neustále sledovat a přizpůsobovat se jim (Giddens, 1990, s. 36-37; Luhmann, 2017, s. 4-7). Moderní svět s sebou tak přináší nejen větší rozmanitost a pokrok, ale právě i permanentní nejistotu s tím spojenou (Giddens, 1990, s. 7-10). S technologiemi a pokrokem souvisí i vznikající rizika, která ve společnosti často nejsou na první pohled viditelná, například globální krize, ekonomické

krize, technologické poruchy a nespočet dalších. Tato rizika spojená s moderní společností mají takový dopad, že mohou v okamžiku narušit každodenní fungování celé společnosti (Beck, 2004, s. 25-31; Giddens, 1990, s. 7-10).

Ačkoliv jsou tato fakta nedílnou součástí každodenních životů, většina z nás i tak jedná, jako by svět byl spolehlivý. Nastupujeme do letadel, platíme penězi, očekáváme, že nám lékař předepíše správný lék. Tyto činnosti děláme automaticky bez osobní znalosti aktérů, s tichým předpokladem, že vše proběhne podle očekávání (Giddens, 1990, s. 27-29; Luhmann, 2017, s. 4-7; Misztal, 1996, s. 16-17; Searle, 1995, s. 31-34; Simmel, 1997, s. 7-25). Zůstává tedy zásadní otázka: Odkud se bere důvěra, která tento složitý svět drží pohromadě a umožňuje nám jednat, jako by byla samozřejmá?

Stejně jako v tradičních společnostech i dnes do jisté míry procházíme primární socializací, která vytváří základní rámec našich hodnot, norem a způsobu chování. Umožňuje dítěti v bezpečí rodiny učit se, co je správné a co špatné, komu může důvěřovat a jak se orientovat v základních sociálních rolích a institucionálních pravidlech (Berger & Luckmann, 1999, s. 128-136). Tento základ pak slouží jako opěrný bod, na němž stavíme své další zkušenosti ve složitější společnosti. Postupem času a prostřednictvím každodenních interakcí se nám svět jeví jako stabilní a samozřejmý (Berger & Luckmann, 1999, s. 56-69). Zvyklosti a rutiny se postupně stávají tak pevně zakořeněnými, že je nevnímáme jako něco, co by bylo nutné neustále zpochybňovat či přehodnocovat (Berger & Luckmann, 1999, s. 56-69; Misztal, 1996, s. 103-108). Garfinkel tuto skutečnost ilustroval na svých experimentech, které narušují běžné situace, kdy se v našem životě stane něco nečekaného a až v tento moment si aktivně uvědomíme naše zakořeněné předpoklady o fungování okolního světa (Garfinkel, 1967, s. 35-49).

Každodenní život nám navíc poskytuje neustálé potvrzení spolehlivosti systému. Nemusíme každý den přehodnocovat, zda střecha našeho domu opravdu vydrží a nespadne nám na hlavu, ani zda autobus dorazí na zastávku v čase uvedeném v jízdním řádě (Giddens, 1990, s. 27-29; Misztal, 1996, s. 16-17). Do obchodu nevcházíme s představou, že by prodávající odmítl přijmout naše platidlo (Searle, 1995, s. 31-34). Tyto praktické zkušenosti snižují složitost sociálního prostředí a umožňují nám jednat s důvěrou, aniž bychom museli ověřovat každý detail kolem sebe v každodenním životě. Podobně i existence peněz ukazuje, jak se důvěra přenáší do společenských institucí. Hodnota platidel, které dnes používáme nevychází z jejich fyzické podstaty, ale z kolektivní dohody, kterou společnost uznává (Searle, 1995, s. 31-34; Simmel, 1997, s. 7-25). Důvěra je tedy nejen výsledkem osobních vztahů, ale i přijetím sdílené reality, která se nám postupně stává samozřejmou (Luhmann, 2017, s. 56-59).

2.4 Důvěra v moderní společnosti

Do tohoto momentu nám mohl systém obou typů společností připadat v mnoha aspektech podobný. Avšak složitost moderní společnosti, dělba práce a vysoká míra diferenciace rolí znamenají, že tato společnost již nemůže stát pouze na nepsaných pravidlech, hodnotách a osobní zkušenosti (Durkheim, 2013, s. 312-313). Vztahy jsou do značné míry anonymní a jednorázové, proto by bez formálních institucí a pravidel nebylo možné zajistit stabilitu a předvídatelnost interakcí (Misztal, 1996, s. 209-220). Systém moderní společnosti je proto navíc ukotven ve formálních institucionálních rámcích, kde jsou jasně vymezené role, očekávání a sankce, aby spolupráce mezi aktéry byla vůbec možná (Misztal, 1996, s. 209-220; Parsons, 1991, s. 79-84).

Patří sem zákony, psaná pravidla a procedury, jejichž porušení je spojeno s trestem. Jejich legitimita přitom zvyšuje ochotu jednotlivců pravidla dodržovat, ať už proto, že věří ve spravedlivost systému, nebo proto, že se obávají následků porušení (Hardin, 2002, s. 41-42). Takto nastavené mechanismy nahrazují osobní znalost v prostředí, kde většinu lidí, s nimiž interagujeme, nikdy osobně nepoznáme, a tím snižují sociální komplexitu (Luhmann, 2017, s. 51-58; Misztal, 1996, s. 209-220).

Typickým příkladem jsou smlouvy a standardizovaná ujednání. Když kupujeme dům, uzavíráme pracovní poměr nebo objednáváme nějakou službu, nespoléháme se pouze na důvěru v čestné chování druhé strany, ale na psanou dohodu, jejíž plnění je právně vymahatelné. Právě tato vynutitelnost pravidel a sankcí umožňuje důvěřovat i zcela neznámým aktérům. Neznamená to, že věříme v jejich dobrou vůli, ale že očekáváme, že případné porušení norem ponese důsledky a instituce zajistí spravedlivé zacházení (Luhmann, 2017, s. 34-36; North, 1990, s. 3-10; Williamson, 1985, s. 68-75).

Stabilitu ale nezajišťují pouze formální instituce a právní rámce. Stejně důležitou roli hraje každodenní zkušenost a sociální solidarita, která je důkazem dodržování závazků a spolupráce (Coleman, 1988; Misztal, 1996, s. 12-24, s. 208-227). Opakované potvrzování takových interakcí vytváří prostředí, kde se spolupráce stává běžným standardem, a důvěra se postupně proměňuje v samozřejmý předpoklad jednání (Coleman, 1988; Putnam, 2000, s. 142-144). Normy, role a sankce, které jsou v systému ukotvené, tak nevnímáme jako vnější omezení, ale jako podmínku pocitu bezpečí a jistoty (Durkheim, 2013, s. 88-103, s. 167-179; Parsons, 1991, s. 45-58, s. 79-81). Shrnutí všech těchto formálních i neformálních mechanismů nám vytváří rámec, který podporuje stabilitu celého sociálního řádu v proměnlivé a anonymní společnosti (Misztal, 1996, s. 12-24, s. 245-268; Ostrom, 1990, s. 93-102, s. 182-214).

3 Vliv strukturálních faktorů na mezilidskou důvěru

Dosavadní výklad ukázal, že důvěra má různé roviny a její forma se v čase proměňuje a přizpůsobuje (Coleman, 1988; Luhmann, 2017, s. 24-30; Misztal, 1996, s. 109-110; Sztompka, 2003, s. 1-12). Právě v návaznosti na tato zjištění se posouváme konkrétně do roviny mezilidské důvěry, která je hlavním tématem této práce. Přesněji se přesouváme k otázce, zda je míra mezilidské důvěry ve všech společnostech stejná a pokud ne, tak jaké faktory ovlivňují její míru.

V odborné literatuře se nejčastěji hovoří o socioekonomických a sociodemografických determinantech, které lze rozdělit na makrostrukturální úroveň, která zahrnuje například nerovnost nebo kvalitu institucí (Delhey & Newton, 2005; Letki, 2006; Rothstein & Stolle, 2008) a mikrostrukturální úroveň, která se vztahuje k individuálním charakteristikám, jako je věk, pohlaví, příjem či vzdělání (Alesina & La Ferrara, 2002; Letki, 2006).

3.1 Makrostrukturální determinanty mezilidské důvěry

Za podstatné jsou opakovaně v literatuře považovány faktory spojené s ekonomickou nerovností. V zemích a společnostech, kde jsou příjmové rozdíly výrazné, míra generalizované důvěry klesá, protože lidé nemají pocit, že žijí ve spravedlivé a soudržné společnosti (Helliwell, 2003; Rothstein & Uslaner, 2005; Delhey & Newton, 2005). Podobný vzorec se objevuje i na individuální úrovni, kdy lidé s nižším příjmem nebo ti, kteří zažívají materiální nejistotu, vykazují slabší tendenci důvěřovat neznámým (Alesina & La Ferrara, 2002). Tento efekt bývá vysvětlován jak oslabeným pocitem férovosti, tak menšími možnostmi kontaktu mezi sociálními skupinami (Rothstein & Uslaner, 2005).

3.2 Mikrostrukturální determinanty mezilidské důvěry

Věk a pohlaví se ukazují jako faktory s menším a často nekonzistentním dopadem. Některé studie zjistily, že ženy vykazují mírně vyšší míru mezilidské důvěry než muži, avšak rozdíly jsou většinou nevýrazné (Helliwell & Wang, 2011). Podobně je tomu u věku. Zatímco některé výzkumy ukazují pokles důvěry s rostoucím věkem, jiné nacházejí opačný nebo nejednoznačný vztah (Alesina & La Ferrara, 2002; Brehm & Rahn, 1997; Hooghe et al., 2009). Tyto výsledky naznačují, že věk ani pohlaví nelze chápat jako jednoznačné prediktory mezilidské důvěry, ale spíše jako ukazatele podmíněné kulturním a historickým kontextem.

Silnější efekt se objevuje u vzdělání. Teorie ukazují, že lidé s vyšším stupněm dosaženého vzdělání častěji vykazují vyšší generalizovanou důvěru, protože mají širší

sociální sítě, větší finanční stabilitu a větší participaci na veřejném životě (Helliwell & Putnam, 2007; Helliwell & Wang, 2011; Rothstein & Uslaner, 2005). Vzdělání navíc rozšiřuje schopnost chápat perspektivu druhých, což posiluje ochotu spolupracovat i mimo úzký okruh lidí (Brehm & Rahn, 1997). Empirické analýzy ale zároveň ukazují, že samotné vzdělání opět není samospasitelné, protože výsledky často bývají ovlivněny i dalšími faktory (Bjørnskov, 2007; Newton & Zmerli, 2011). Tam, kde nefunguje spravedlivě stát nebo kde přetrvává vysoká míra nerovnosti, nemusí ani vyšší vzdělání vést k vyšší míře důvěry (Bjørnskov, 2007).

Podobně významná je i zaměstnanost a pracovní stabilita. Lidé, kteří mají jisté zaměstnání a pravidelný příjem, vykazují vyšší míru důvěry než ti, kteří čelí nezaměstnanosti nebo pracovní nejistotě (Herreros & Criado, 2009; Helliwell & Wang, 2011). Stabilní zaměstnání totiž vytváří předvídatelné prostředí opakovaných interakcí, což posiluje mezilidskou důvěru a podporuje vnímání férovosti sociálního prostředí (Helliwell & Wang, 2011). Naopak ztráta zaměstnání nebo dlouhodobá nezaměstnanost bývá spojována s poklesem důvěry, protože posiluje pocit nejistoty a zranitelnosti. Zároveň podkopává víru, že instituce a ostatní lidé mohou být spolehlivými partnery (Brehm & Rahn, 1997).

Samostatně byla zkoumána i role náboženství, ale většina studií potvrzuje, že religiozita sama o sobě není určujícím faktorem (Alesina & La Ferrara, 2002; Kaasa & Parts, 2008). Přesto se objevují rozdíly mezi jednotlivými výzkumy. Analýzy ukazují, že protestanti vykazují vyšší míru generalizované důvěry než katolíci, což je vysvětlováno historickou vazbou protestantství na rovnost, férovost institucí a podporu demokratických hodnot (Delhey & Newton, 2005; Rothstein & Uslaner, 2005).

Časté rozpory a někdy i protichůdné výsledky ukazují, že vliv socioekonomických faktorů nelze jednoduše zobecnit (Kaasa & Parts, 2008). Proto by bylo účelnější zkoumat je v užším měřítku (například v rámci jedné země), než vytvářet univerzální globální závěry (Delhey & Newton, 2005).

4 Empirické studie o mezilidské důvěře

Tento názor podporují i samotné empirické studie věnující se tématu důvěry. Ty dokazují značné rozdíly v míře mezilidské důvěry mezi státy. Zatímco v severských zemích většina lidí bez váhání uvádí, že lze věřit většině ostatních, v jiných (hlavně postsocialistických) státech, se tento podíl pohybuje výrazně níže (Delhey & Newton, 2005, s. 317-320; World Values Survey, 2022).

Zmíněné rozdíly však nejsou pouze otázkou „národní povahy". Významnou roli hraje i zmíněná kvalita institucí. Tam, kde stát funguje férově, korupce je nízká a pravidla se uplatňují bez výjimek, mají lidé větší tendenci důvěřovat nejen institucím, ale i sobě navzájem (Kumlin & Rothstein, 2005; Rothstein & Stolle, 2008). Naopak tam, kde instituce dlouhodobě selhávají, je důvěra slabší (Letki, 2006; Mishler & Rose, 2001).

Výzkumy se ovšem rozcházejí v tom, co je pro vznik důvěry zásadní. Některé analýzy zdůrazňují, že rozhodující je kvalita občanské společnosti a opakovaná účast lidí na společných aktivitách (Putnam, 2000, s. 142-157). Jiná zjištění však ukazují, že samotná občanská participace nestačí, pokud instituce nejsou vnímány jako férové a spravedlivé. V takových podmínkách se důvěra omezuje spíše na úzké sociální vazby a nevede k širší spolupráci (Delhey & Newton, 2005; Newton & Norris, 2000).

Rozdíly mezi zeměmi mají také hlubší historické a kulturní kořeny. Už starší komparativní výzkumy ukázaly, že demokratické režimy se opírají o specifický soubor společenských hodnot, bez kterých instituce nemohou stabilně fungovat (Almond & Verba, 1963**,** s. 267-289). Analýzy z postkomunistických zemí ukazují, že nízká důvěra souvisí s historickou zkušeností s autoritářskými režimy a slabou občanskou společností, což významně ovlivňuje nejen mezilidskou, ale i institucionální důvěru (Howard, 2002; Letki, 2006; Sztompka, 2003, s. 151-190). Tento stav je často označován jako „postkomunistický syndrom nedůvěry", tedy dlouhodobá zkušenost s represivními institucemi, která vedla k nedůvěře ve stát a k jejímu přesunu na úzké okruhy rodiny a známých (Sztompka, 2003, s. 151-190). I přesto se ani v tomto ohledu všechny studie neshodují. Podle jiných autorů nízká důvěra nemá přímou korelaci s historií země, ale spíš vinu přisuzují zmíněnému selhávání institucí a funci státu (Mishler & Rose, 2001).

Otázkou také zůstává, jaký je vztah mezi mezilidskou a institucionální důvěrou. Některé komparativní studie docházejí k závěru, že obě sféry spolu úzce souvisí. Tam, kde lidé věří druhým, bývá vyšší i důvěra v instituce a naopak (Brehm & Rahn, 1997; Freitag & Traunmüller, 2009). Výsledky dalších studií ukazují, že tyto dvě formy důvěry mají odlišné zdroje a mohou se vyvíjet nezávisle. Například důvěra v osoby může zůstat nízká, i když důvěra v některé instituce roste (Mishler & Rose, 2001; Zmerli & Newton, 2008).

Místo hledání jediného univerzálního vzorce je proto užitečnější dívat se na důvěru jako na výsledek souhry různých faktorů. Některé studie zdůrazňují význam ekonomické rovnosti a nízkých sociálních rozdílů (Delhey & Newton, 2005; Rothstein &

Stolle, 2008). Jiné ukazují úzkou souvislost mezilidské a institucionální důvěry (Brehm & Rahn, 1997). Empirická data tedy ukazují, že důvěra je dynamickým jevem, tudíž ji není možné redukovat na jedinou příčinu a aplikovat na všechny stejně.

Na základě těchto zjištění se proto dále zaměřuji na zkoumání mezilidské důvěry v českém prostředí. Konkrétním cílem mé práce je zkoumání, jak se mezilidská důvěra proměňuje v závislosti na vybraných charakteristikách a jak se úroveň mezilidské důvěry vyvíjela během vybraného časového období.

5 Události v české společnosti za období 2002–2021

V průběhu téměř dvou zkoumaných dekádách prošla česká společnost výraznými událostmi, které mohly mít vliv na podobu a vývoj zkoumaných charakteristik i samotné důvěry. Hned na počátku období se Česká republika stala členem Evropské unie, v průběhu zkoumaného období proběhla hospodářská i migrační krize a v neposlední řadě pandemie COVID–19. Za zmínku stojí i širší dopad teroristického útoku z 11. září, který sice časově nespadá do tohoto období, ale byl pro dynamiku společnosti významný. Všechny tyto události souvisí s určitými ekonomickými, politickými a demografickými proměnami ve společnosti, které budeme postupně odkrývat.

5.1 Teroristický útok 11. září 2001

Česká republika se sice nestala přímou obětí teroristického útoku, přesto byl skrze velký mediální rozsah vytvořen silný pocit ohrožení, který měl společenský přesah i mimo území Spojených států.

Událost významně ovlivnila způsob, jakým se začalo přemýšlet o bezpečnosti ve společnosti. Útok posílil atmosféru globální nejistoty a přispěl k vyšší ochotě občanů přijímat bezpečnostní opatření, která by dříve mohla být považována za nepřijatelný zásah do osobní svobody občanů. Příkladem mohou být důkladnější bezpečnostní kontroly na letištích, monitorování osob nebo nové prevence ve veřejných institucích (Deník, 2021; European Parliament, 2011; IOM, 2010).

Mnoho Čechů si událost osobně uchovalo v paměti. Často uvádějí, že si přesně pamatují, kde byli a co dělali, když se o útocích dozvěděli, ačkoliv byli tisíce kilometrů daleko od události (Novinky.cz, 2021). Tento fenomén bývá popisován jako sdílený šok, který označuje kolektivní psychologickou reakci na tragickou událost, která sice proběhla geograficky daleko, ale zasáhla prostřednictvím médií a symbolikou i jiné společnosti (Nasciutti & Rahbari-Jawoko, 2021).

Přestože neexistují přímá data o tom, že by došlo k zásadní změně postojů veřejnosti bezprostředně po útocích, dlouhodobé výzkumy ukazují, že česká společnost vyjadřovala vůči migraci rezervované postoje již od 90. let (Leontiyeva & Vávra, 2009). Události z 11. září tak pravděpodobně pouze posílily již existující postoje.

5.2 Vstup České republiky do EU

Vstup České republiky do Evropské unie v roce 2004 představoval významný zásah do fungování institucí, ekonomiky i každodenního života. Přijetí rozsáhlé evropské legislativy vedlo k úpravám mnoha postupů ve veřejné správě, zejména v oblasti transparentnosti, kontroly a přístupu k informacím (European Commission, 2003).

Po vstupu do EU začaly české regiony čerpat prostředky ze strukturálních fondů, jejichž cílem bylo podporovat modernizaci infrastruktury, rozvoj malých podniků, rekvalifikace a zaměstnanost v oblastech s vyšší mírou nezaměstnanosti (Kundrata, 2007). Tyto investice se promítaly do konkrétních projektů v dopravě, školství, zdravotnictví či veřejných službách a přispívaly k celkovému rozvoji regionů (Kundrata, 2007). Pro mnoho obcí a měst znamenaly evropské fondy možnost realizovat změny, které se dlouho odkládaly.

Ekonomický vývoj po vstupu do EU ukazuje na postupně rostoucí hospodářskou aktivitu. Časové řady Českého statistického úřadu potvrzují, že hrubý domácí produkt v následujících letech rostl, což odpovídá i obecnému trendu popisovanému evropskými statistickými ročenkami (Český statistický úřad, 2025a; European Commission, 2012). Podobný vývoj je patrný i v oblasti mezd, které dlouhodobě rostly spolu s posilováním ekonomiky (Český statistický úřad, 2018). Vývoj nezaměstnanosti ve stejném období ukazuje její pozvolný pokles, což odráželo zlepšující se situaci na trhu práce (Český statistický úřad, 2025b; European Commission, 2012).

Výraznou proměnou prošla i oblast vzdělávání. Český vysokoškolský systém se postupně přibližoval evropským standardům, zejména zavedením tří stupňů vysokoškolského studia a větší provázaností s evropským prostorem vysokoškolského vzdělávání (Dům zahraniční spolupráce, 2025). Spolu s tím se rozvíjely i příležitosti pro studium v zahraničí. Studenti českých vysokých škol se mohli stále více zapojovat do programů jako je Erasmus, což podporovalo jejich jazykové kompetence, mezinárodní zkušenosti i osobní rozvoj (Dům zahraniční spolupráce, 2025; European Commission, 2012).

Změny spojené se vstupem do Evropské unie tak postupně vytvářely prostředí, které bylo v mnoha ohledech ekonomicky stabilnější, institucionálně předvídatelnější a sociálně otevřenější než v předchozích letech. Modernizace institucí, rozvoj regionů díky evropským fondům, rostoucí vzdělanost a vyšší mobilita obyvatel patřily mezi hlavní aspekty tohoto vývoje (European Commission, 2003; Kundrata, 2007). Proměny spojené se vstupem do EU byly doprovázeny i obavami, zejména v rámci ekonomických dopadů a ztráty národní autonomie. Právě souběh těchto pozitivních i negativních aspektů utvářel podobu české společnosti po roce 2004.

5.3 Hospodářská krize 2008

Tento vývoj přerušila hospodářská krize, která zasáhla českou ekonomiku naplno přibližně v roce 2009. Ekonomika vstoupila do období zvýšené nejistoty, průmyslová výroba výrazně oslabila a hrubý domácí produkt začal klesat (Český statistický úřad, 2025a; Janíčko et al., 2012). Postupně se zhoršila i situace na trhu práce a s ní spojená míra nejistoty. Rostoucí míru nezaměstnanosti doprovázely změny v pracovních úvazcích, omezené možnosti náboru a přesuny zaměstnanců mezi jednotlivými odvětvími,

jako byl například průmysl a exportně orientované sektory (Janíčko et al., 2012; Švejnar & Semerák, 2010; Vavřinová & Krčková, 2015). Nejvíce byli zasaženi lidé vstupující na trh práce a pracovníci s nižší kvalifikací, jejichž pracovní pozice byly v době recese méně stabilní (Švejnar & Semerák, 2010; Vavřinová & Krčková, 2015). Naopak zaměstnanci s terciálním vzděláním měli větší šanci udržet si práci nebo rychleji najít nové uplatnění (Švejnar & Semerák, 2010).

Z průzkumů veřejného mínění vyplývá, že většina obyvatel České republiky vnímala hospodářskou krizi velmi negativně. Lidé hodnotili ekonomickou situaci jako špatnou a kriticky se stavěli i k reakci vlády na vzniklé problémy (Červenka, 2010). Mnoho domácností pocítilo zhoršení své finanční situace a u části z nich se krize přímo promítla i do pracovních pozic ve formě ztráty zaměstnání, snížení příjmů nebo nestability pracovních podmínek (Červenka, 2010).

Období ekonomického poklesu mohlo i do budoucna zvyšovat celkovou míru životní nejistoty, protože lidé si nebyli jistí tím, jak se bude jejich situace dále vyvíjet. Vyšší nejistota pak mohla ovlivňovat i to, jak společnost funguje, ať už skrze obtížnější plánování budoucnosti, horší reakce na změny a větší opatrnost v běžných rozhodnutích i ve vztahu k okolí a ke státním institucím. Nejisté období zároveň postihovalo různé skupiny nerovnoměrně. Domácnosti s nižšími příjmy a regiony s vyšší strukturální nezaměstnaností měly méně možností, jak na situaci reagovat, což mohlo prohlubovat existující sociální rozdíly a nerovnost (Červenka, 2010; Český statistický úřad, 2025b; Vavřinová & Krčková, 2015).

5.4 Migrační krize 2015

Proměny po roce 2015 se výrazně projevily v souvislosti s evropskou migrační krizí. I když Česká republika nebyla přímým cílovým státem a počet příchozích osob zůstával velmi nízký, téma migrace se stalo jedním z nejvýraznějších bodů veřejné debaty. Politická komunikace i mediální rámování migraci často představovaly jako bezpečnostní nebo civilizační hrozbu. To posilovalo představu, že události v Evropě mohou zásadně ohrozit českou společnost (Bureš & Stojanov, 2023; Fila, 2024). V několika případech byla migrace označována i za „hrozbu pro národ“, přestože se Česká republika reálně s výrazným přílivem uprchlíků nesetkala (Bureš & Stojanov, 2023).

Výzkumy ukazují, že v této době rostla sociální distance vůči cizincům žijícím v České republice. Více než polovina dotázaných je spojovala se zvýšenou kriminalitou, zdravotními riziky či hrozbou pro tradiční způsob života, zatímco pozitivní výroky o jejich přínosu získávaly pouze malou podporu (Hanzlová, 2018). Výsledky šetření European Values Study tento jev pouze potvrzují. V roce 2017 byla sociální distance vůči některým skupinám výrazně vyšší než v roce 2008. Největší změny se objevily u skupin přímo spojovaných s migrační krizí (migrantů, cizinců a muslimů). Podíl respondentů,

kteří by nechtěli mít tyto skupiny za sousedy, se během deseti let přibližně zdvojnásobil (Rabušic & Chromková Manea, 2018).

Analýzy zaměřené na český politický diskurz zároveň ukazují, že migrace byla v tomto období převážně chápána symbolicky jako téma, které reprezentuje širší obavy a nejistoty, než jako reálná zkušenost (Fila, 2024). Opakované zdůrazňování ohrožení a konfliktu mohlo přispívat k větší opatrnosti vůči lidem mimo majoritní skupinu. V důsledku toho mohla narůstat partikulární (vnitroskupinová) důvěra, zatímco mezilidská (obecná) důvěra mohla být oslabena (Bureš & Stojanov, 2023).

5.5 Pandemie COVID–19

Tato událost zasáhla téměř všechny oblasti společenského života. Stejně jako u hospodářské krize, pandemie COVID-19 znamenala pro řadu odvětví okamžité uzavření provozu, což vedlo k výrazné nejistotě na trhu práce. Naopak u profesí umožňujících práci na dálku došlo k rychlému rozšíření home office, který během pandemie využívala velká část zaměstnavatelů i zaměstnanců (Český statistický úřad, 2022b; Eurofound, 2022b). Dopady však opět nebyly rovnoměrné, protože mnohem výrazněji byli zasaženi pracovníci v odvětvích, kde nebylo možné pracovat na dálku, a OSVČ, jejichž příjmy byly během lockdownů nestabilní (Grossmann & Münich, 2021; Lehmann & Veverková, 2020). Stát sice tlumil dopady pandemie prostřednictvím programů jako Antivirus, které měly zmírnit propouštění a stabilizovat zaměstnanost v nejvíce zasažených odvětvích (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2021), nicméně navzdory tomu vzniklá nerovnost mohla posilovat sociální rozdíly mezi jednotlivými společenskými skupinami.

Dlouhodobé uzavření škol, omezení pohybu a minimální sociální kontakt přispěli k pocitům izolace, úzkosti a zvýšené psychické zátěže. Tyto dopady byly nejsilnější u mladých lidí, rodičů dětí školního věku a zdravotníků, kteří čelili největšímu stresu a pracovnímu zatížení (Bartoš et al., 2020).

Pandemie zároveň výrazně ovlivnila vztah společnosti k institucím. Na jejím počátku došlo k výraznému, avšak krátkodobému, nárůstu důvěry ve vládu a ochotě dodržovat přijatá opatření (Kudrnáč & Klusáček, 2022). Jak se krize prodlužovala, důvěra se postupně vracela na nižší hodnoty a veřejnost začala častěji vyjadřovat nespokojenost se způsobem, jakým stát pandemii zvládá (Červenka, 2022). S tím souviselo i rostoucí rozdělení společnosti v otázkách očkování, dodržování opatření a interpretace samotného vzniku pandemie. Šíření konspiračních teorií a nedůvěry v odborné informace přispívalo k polarizaci společnosti a ovlivňovalo ochotu spolupracovat na preventivních opatřeních (Grygarová et al., 2025; Eurofound, 2022a).

Objektivní dopady pandemie se odrazily také v demografických ukazatelích. V letech 2020-2021 došlo v České republice k dočasnému poklesu naděje dožití, který souvisel s vyšší úmrtností během nejintenzivnějších vln pandemie (Český statistický úřad,

2021; Český statistický úřad, 2022a). Souhrn těchto dopadů vytvářel atmosféru dlouhodobé nejistoty a napětí, což mohlo ovlivnit i to, jak lidé vnímali stabilitu společnosti do budoucna.

6 Výzkumné otázky a hypotézy

Hlavním tématem, které v této práci zkoumám, je vývoj úrovně mezilidské důvěry v české společnosti. V rámci tohoto tématu si jako hlavní otázku kladu, zda a jak případné změny v její úrovni souvisejí s vybranými faktory z různých sfér.

Na základě dosavadních teoretických a empirických zjištění, historické povahy České republiky jako postkomunistické země (Howard, 2002; Letki, 2006; Sztompka, 2003, s. 151-190) a řadě společenských a ekonomických událostí, kterými česká společnost během sledovaného období prošla, si první výzkumnou otázku kladu následovně:

1. *Jaká je úroveň mezilidské důvěry v české společnosti a jak se proměňovala v letech 2002–2021?*

Tato otázka má deskriptivní charakter a není doplněna hypotézou, neboť jejím cílem je primárně zmapovat základní empirický obraz sledovaného jevu, na který navazuji dalšími kroky v analýze.

Úroveň mezilidské důvěry systematicky souvisí s řadou individuálních charakteristik. Jako významné se ukázalo vzdělání a ekonomická situace (Helliwell & Putnam, 2007; Herreros & Criado, 2009; Rothstein & Uslaner, 2005), které ve své analýze měřím otázkou na hodnocení subjektivní ekonomické situace domácností a postavením respondentů na trhu práce. Vedle těchto proměnných odborná literatura zmiňuje i charakteristiky jako věk, pohlaví, rodinný status či religiozitu, u nichž však dosavadní výzkumy neprokázaly konzistentní či jednoznačný vliv na míru mezilidské důvěry (Alesina & La Ferrara, 2002; Bjørnskov, 2007; Helliwell & Wang, 2011). V rámci druhé výzkumné otázky proto budu zkoumat, zda a jak se tyto vztahy projevují v českém prostředí:

2. *Jak souvisí míra mezilidské důvěry s osobními a sociálními charakteristikami jednotlivců?*

Z dosavadních zjištění vyplývá, že vyšší vzdělání rozšiřuje sociální sítě jedince, posiluje schopnost chápat perspektivy druhých a zvyšuje participaci na veřejném životě, což se pozitivně odráží v míře generalizované důvěry (Brehm & Rahn, 1997; Helliwell & Putnam, 2007). Obdobně příznivá subjektivní ekonomická situace domácnosti snižuje existenční nejistotu spojenou s nižší ochotou důvěřovat neznámým (Alesina & La Ferrara, 2002; Rothstein & Uslaner, 2005). Zaměstnanost pak prostřednictvím opakovaných a předvídatelných interakcí posiluje sociální integraci a důvěru, zatímco nezaměstnanost, spojená s materiální nestabilitou a oslabením sociálních vazeb, ji naopak oslabuje (Brehm & Rahn, 1997; Helliwell & Wang, 2011; Herreros & Criado, 2009). Na základě těchto poznatků jsem formulovala následující hypotézy:

H1: Respondenti s vyšším dosaženým vzděláním vykazují vyšší míru mezilidské důvěry než respondenti s nižším vzděláním.

H2: Lepší subjektivní ekonomická situace domácnosti souvisí s vyšší mírou mezilidské důvěry.
H3: Zaměstnaní respondenti vykazují vyšší míru mezilidské důvěry než nezaměstnaní respondenti.

Vzhledem k tomu, že česká společnost prošla řadou již zmíněných významných událostí, jako je vstup do EU, hospodářská a migrační krize či pandemie COVID-19, budu v rámci třetí výzkumné otázky zkoumat, zda se proměny úrovně mezilidské důvěry odrážejí v širších strukturálních podmínkách sledovaného období. Empirická literatura totiž opakovaně ukazuje, že tam, kde instituce fungují férově a jejich pravidla jsou uplatňována bez výjimek, mají lidé větší tendenci důvěřovat nejen institucím, ale i sobě navzájem (Kumlin & Rothstein, 2005; Rothstein & Stolle, 2008). Naopak tam, kde instituce dlouhodobě selhávají nebo kde přetrvává vysoká míra příjmové nerovnosti či společenské nejistoty, mezilidská důvěra oslabuje (Letki, 2006; Rothstein & Uslaner, 2005). Z toho důvodu bude vývoj důvěry zasazen do kontextu konkrétních událostí sledovaného období i vývoje makroekonomických ukazatelů, jako jsou míra nezaměstnanosti či úroveň příjmové nerovnosti. Z těchto zjištění plyne poslední výzkumná otázka a její hypotézy:

3. *Jak lze vývoj mezilidské důvěry zasadit do kontextu širších společenských a ekonomických podmínek sledovaného období?*

H4: Vyšší úroveň příjmové nerovnosti souvisí s nižší průměrnou mírou mezilidské důvěry.

H5: Vyšší míra nezaměstnanosti souvisí s nižší průměrnou mírou mezilidské důvěry.

7 Metodologická část

7.1 Datový zdroj a výzkumný design

Abych mohla zodpovědět výzkumné otázky, které jsem si položila, potřebovala jsem datový soubor, který by zachycoval jak demografické a socioekonomické charakteristiky respondentů, tak i mezilidskou důvěru. Zároveň bylo důležité pracovat s daty, která tyto charakteristiky sledují na vzorku české populace, a navíc v delším časovém období, přibližně v rámci posledních dvou dekád.

Jako vhodný zdroj jsem proto zvolila data z mezinárodního sociologického výzkumu European Social Survey (ESS), který je realizován pravidelně každé dva roky od roku 2002. ESS je zaměřen na zkoumání hodnot, postojů a sociálních charakteristik obyvatel evropských zemí a je dlouhodobě považován za jeden z metodologicky nejkvalitnějších zdrojů dat pro analýzu sociálních postojů. Sběr dat probíhá prostřednictvím standardizovaného dotazníkového šetření realizovaného formou osobních rozhovorů, přičemž v jednotlivých zemích jsou konstruovány reprezentativní výběrové soubory pro populaci osob starších 15 let s trvalým bydlištěm na území daného státu.

Pro účely této práce využívám všechny dostupné vlny ESS, které obsahují český vzorek. Třetí a jedenáctá vlna není do analýzy zahrnuta, jelikož český vzorek neobsahuje. Výsledný spojený datový soubor tvoří celkem N = 20 090 respondentů. Přehled jednotlivých vln a počtů respondentů v nich uvádí Tab. 1.

Zaměření výhradně na Českou republiku představuje vědomé metodologické rozhodnutí, které vychází z teoretických východisek práce. Analýza jednoho národního kontextu umožňuje jemnější interpretaci zjištěných trendů a jejich zasazení do konkrétních společenských a historických souvislostí.

Tab. 1: Zobrazení jednotlivých vln a rozložení počtu respondentů

Vlna	Rok vlny	Respondenti
1	2002	1360
2	2004	3026
4	2009	2018
5	2011	2386
6	2013	2009
7	2015	2148
8	2016	2269
9	2019	2398
10	2021	2476

7.2 Operacionalizace a popis proměnných

7.2.1 Závisle proměnná

Závisle proměnnou práce je generalizovaná mezilidská důvěra. Ta je ve výzkumu ESS měřena standardní položkou vyjadřující míru souhlasu s tvrzením, že lze většině lidem důvěřovat[1]. Respondenti odpovídají na škále od 0 do 10, kde hodnota 0 vyjadřuje názor, že „nelze být nikdy příliš opatrný", a hodnota 10 vyjadřuje přesvědčení, že „většině lidem lze důvěřovat". Medián dosahuje hodnoty 5 a průměrná hodnota činí 4,63, což naznačuje spíše střední až mírně nižší úroveň mezilidské důvěry ve společnosti. Rozložení odpovědí se přiklání spíše k levé straně, tedy k vyšší nedůvěře, což odpovídá teoretickým předpokladům o nižší úrovni důvěry v postsocialistických zemích.

Tato položka zachycuje obecný postoj respondentů k ostatním lidem a je v sociologické literatuře běžně využívána jako indikátor generalizované důvěry ve společnosti. Proměnná byla zvolena zejména z důvodu své dlouhodobé stability napříč vlnami ESS a častého využití v předchozích empirických studiích, což umožňuje zasadit výsledky práce do širšího kontextu existující literatury. Alternativní indikátory důvěry, například důvěra v instituce, nebyly do analýzy zahrnuty, jelikož mým cílem je zachytit obecnou, nikoli institucionální dimenzi důvěry.

7.2.2 Nezávisle proměnné

Mezi hlavní nezávisle proměnné patří dosažené vzdělání, ekonomická aktivita a subjektivní ekonomická situace.

Nejvyšší dosažené vzdělání respondentů je v datech ESS zaznamenáno pomocí klasifikace ISCED. Vzhledem ke změnám v kódování v jednotlivých vlnách bylo nutné proměnnou sjednotit do tří analytických kategorií: nižší vzdělání (nedokončené základní vzdělání, základní vzdělání a vyučení bez maturity), střední vzdělání ukončené maturitou a vysokoškolské vzdělání (vyšší odborné a vysokoškolské vzdělání všech stupňů). Největší část analyzovaného souboru tvoří respondenti se středním vzděláním ukončeným maturitou (51,2 %), zatímco respondenti s nižším vzděláním představují 33,9 % a respondenti s vyšším vzděláním 14,3 %. Nezapočítaných chybějících hodnot bylo celkem 0,6 %.

Ekonomická aktivita respondentů je zachycena prostřednictvím otázky na hlavní činnost za posledních sedm dnů. Původní kategorie této proměnné zahrnují jak status na trhu práce, tak i odlišné životní fáze (např. studium, důchod). Pro účely analýzy byla

[1] Obecně vzato, řekl(a) byste, že se většině lidí dá důvěřovat, nebo že člověk nemůže být při jednání s lidmi nikdy dost opatrný?

proměnná rozdělena na tři základní skupiny: zaměstnaní, nezaměstnaní a osoby mimo trh práce. Tato kategorizace umožňuje přehlednější srovnání rozdílů mezi skupinami respondentů z hlediska jejich postavení na trhu práce, což je pro tuto práci relevantní. Zaměstnaní tvoří v datovém souboru 52,8 % vzorku, nezaměstnaní 4,2 % a osoby mimo trh práce 41,4 %. Nezapočítaných odpovědí bylo 1,6 %.

Subjektivní ekonomická situace domácnosti je měřena položkou hodnotící, jak domácnost vychází s příjmem. Odpovědi jsou zaznamenávány na ordinální škále, která zachycuje různé stupně ekonomického komfortu či obtíží (viz Tab. 2). Subjektivní ekonomická situace je do analýzy zahrnuta zejména proto, že může přímo souviset s pocity jistoty, nejistoty a důvěry ve vztahu k ostatním lidem.

Tab. 2: Rozložení kategorií proměnné měřící subjektivní ekonomickou situaci domácností

Příjmová situace	N	Podíl (%)
Žije pohodlně ze současného příjmu	2670	13,3
Vychází se současným příjmem	9604	47,8
Obtížně vychází se současným příjmem	5191	25,8
Velmi obtížně vychází se současným příjmem	1914	9,5
Nezodpovězeno / chybějící hodnota	711	3,5

Téměř polovina respondentů (47,8 %) s dosavadním příjmem vychází, ale pouhých 13,3 % dotázaných hodnotí svou situaci jako komfortní. Naopak více než třetina respondentů (35,3 %) se svými příjmy vychází obtížně nebo velmi obtížně. Chybějící nebo vyřazené odpovědi tvoří 3,5 %.

7.2.3 Kontrolní proměnné

Jako kontrolní proměnné byly do analýzy zahrnuty rodinný stav, religiozita, věk a pohlaví.

Rodinný stav respondentů je v datech ESS původně zachycen prostřednictvím proměnné s větším počtem kategorií, které rozlišují různé formy partnerského statusu, včetně manželství, rozvodu, ovdovění, registrovaného partnerství či svobodného stavu. Vzhledem k vysoké fragmentaci těchto kategorií byla tato proměnná pro účely analýzy zjednodušena do binární proměnné rozlišující mezi respondenty žijícími v partnerství (registrovaném partnerství, manželství či jiná forma partnerského vztahu) a respondenty mimo partnerství (svobodní, rozvedení a ovdovělí). V analyzovaném souboru tvoří respondenti žijící mimo partnerství 51,1 %, zatímco respondenti žijící v partnerství představují 47,2 %. Vyřazené či chybějící odpovědi tvoří zbylá 1,7 %.

Religiozita je operacionalizována pomocí deklarované náboženské příslušnosti. V analyzovaném souboru 76,9 % respondentů neuvádí příslušnost k žádné náboženské skupině, což ukazuje velmi nízkou úroveň religiozity v české populaci.

Věk respondentů v datových souborech není zachycen přímo, ale je odvozen z proměnné roku narození respondenta. Přepočet byl proveden odečtením roku narození respondenta od roku realizace příslušné vlny výzkumu.

Takto přepočítaný věk je v analytické části práce využíván ve formě čtyř širších věkových kategorií (15–19, 20–24, 25–54, 55 a více let). Toto členění bylo zvoleno na základě vlastního zjištění z analyzovaných dat, a to podle míst, kde se mezi jednotlivými věky nejvýrazněji měnila průměrná úroveň důvěry.

Věk se pohybuje v rozmezí 14–95 let, přičemž u dvou respondentů byla hodnota 14 let zařazena do nejnižší věkové kategorie z důvodu sběru dat na přelomu kalendářních let. Medián věku činí 48 let a průměrná hodnota dosahuje rovněž necelých 48 let.

Pohlaví respondentů je zahrnuto jako binární proměnná s kategoriemi muž a žena. Zastoupení obou skupin je v analyzovaném souboru relativně vyrovnané, přičemž muži tvoří 47,2 % a ženy 52,8 % respondentů.

7.2.4 Makrostrukturální proměnné

Pro zachycení širšího strukturálního kontextu je do analýzy zahrnut Gini index, jako indikátor příjmové a majetkové nerovnosti v České republice, obecná procentuální míra nezaměstnanosti a také procentuální podíl vysokoškolsky vzdělaných osob v populaci ve věku 15 a více let.

Hodnoty proměnných jsou přiřazeny k jednotlivým vlnám výzkumu podle roku sběru dat (viz Tab. 3). Hodnoty Gini indexu byly převzaty z databáze World Bank (2025), která poskytuje mezinárodně srovnatelná a metodologicky standardizovaná data o příjmové nerovnosti. Údaje o míře nezaměstnanosti byly převzaty z Veřejné databáze Českého statistického úřadu (2025), která vychází z Výběrového šetření pracovních sil (VŠPS) harmonizovaného podle metodiky ILO a údaje o podílu vysokoškolsky vzdělaných byly převzaty z dat Českého statistického úřadu (2022).

Tab. 3: Rozložení Gini indexu, podílu VŠ vzdělaných a míry nezaměstnanosti podle jednotlivých vln datového souboru

Rok	Gini index	Podíl VŠ (%)	Míra nezaměstnanosti (%)
2002	26,6	9,5	7,3
2004	27,5	9,9	8,3
2009	26,2	12,7	6,7
2011	26,4	14,8	6,7
2013	26,5	16,7	7,0
2015	25,9	17,8	5,0
2016	25,4	18,5	4,0
2019	25,3	19,2	2,0
2021	26,2	20,9	2,8

8 Analytická část

8.1 Úroveň mezilidské důvěry a její změna v čase

V návaznosti na deskriptivní analýzu byla další část analýzy zaměřena na vývoj mezilidské důvěry v čase. Cílem bylo zodpovědět výzkumnou otázku týkající se nejen celkové úrovně důvěry v české společnosti, ale také její proměny v jednotlivých vlnách výzkumu European Social Survey. K tomuto účelu byla využita Spearmanova korelační analýza, která umožňuje zachytit vztah mezi časovými vlnami a průměrnou hodnotou mezilidské důvěry.

Vývoj průměrné hodnoty mezilidské důvěry v čase, spolu s 95% intervaly spolehlivosti, je znázorněn viz Obr. 1.[2] Z výsledků vyplývá, že v počátečních vlnách výzkumu se průměrná úroveň důvěry pohybovala spíše na nižších hodnotách, následně docházelo k mírnému, avšak postupnému nárůstu. Výraznější zvýšení průměrné míry mezilidské důvěry je patrné zejména v novějších vlnách výzkumu od roku 2016.

Obr. 1: Vývoj mezilidské důvěry napříč vlnami[3]

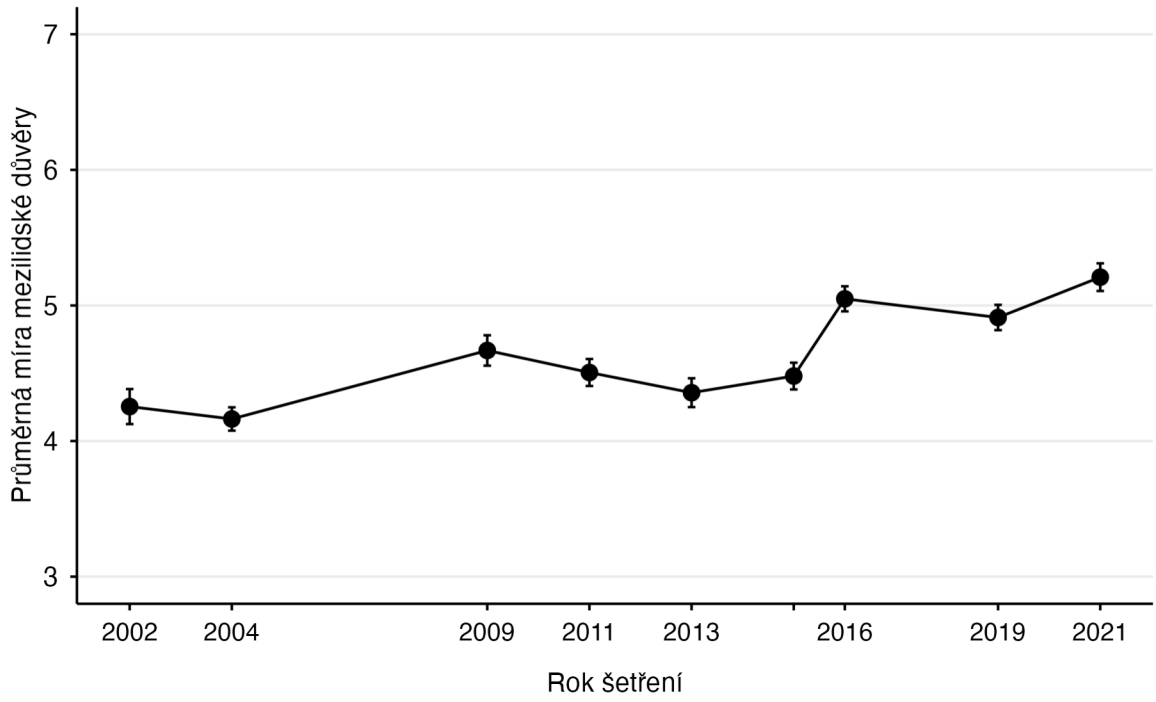

[2] Osa Y je u všech následujících grafů zmenšená. Je to záměrný krok pro zpřehlednění zmíněných rozdílů mezi jednotlivými kategoriemi.

[3] Pro zachování čitelnosti grafu nebyl na ose X zobrazen popisek pro rok 2015

Zjištěná korelace potvrzuje pozvolný rostoucí trend (ρ = 0,131), který je statisticky významný (p <0,001). Velikost této asociace je však nízká, což naznačuje, že změna důvěry v čase sice existuje, ale je relativně slabá a nelze ji považovat za výraznou proměnu.

8.2 Nezávisle proměnné: vzdělání, ekonomická situace a ekonomická aktivita

Pro zkoumání souvislosti mezi úrovní mezilidské důvěry a vybranými vysvětlujícími proměnnými byla využita jednofaktorová analýza rozptylu (ANOVA) doplněná o post-hoc testy, které umožňují porovnat průměrné hodnoty důvěry mezi jednotlivými kategoriemi zkoumaných proměnných.

U vzdělání respondentů výsledky ukazují, že s rostoucí úrovní dosaženého vzdělání roste i průměrná míra mezilidské důvěry. Nejvýraznější rozdíl přitom vystupuje mezi vysokoškolsky vzdělanými respondenty a ostatními vzdělanostními skupinami, přičemž vysokoškoláci vykazují zřetelně vyšší průměrnou míru důvěru, zatímco rozdíly mezi nižšími vzdělanostními kategoriemi jsou méně výrazné. Zjištěné rozdíly jsou statisticky významné (p <0,001). Tato zjištění jsou graficky zobrazena viz Obr. 2.

Obr. 2: Úroveň mezilidské důvěry podle vzdělanostních kategorií

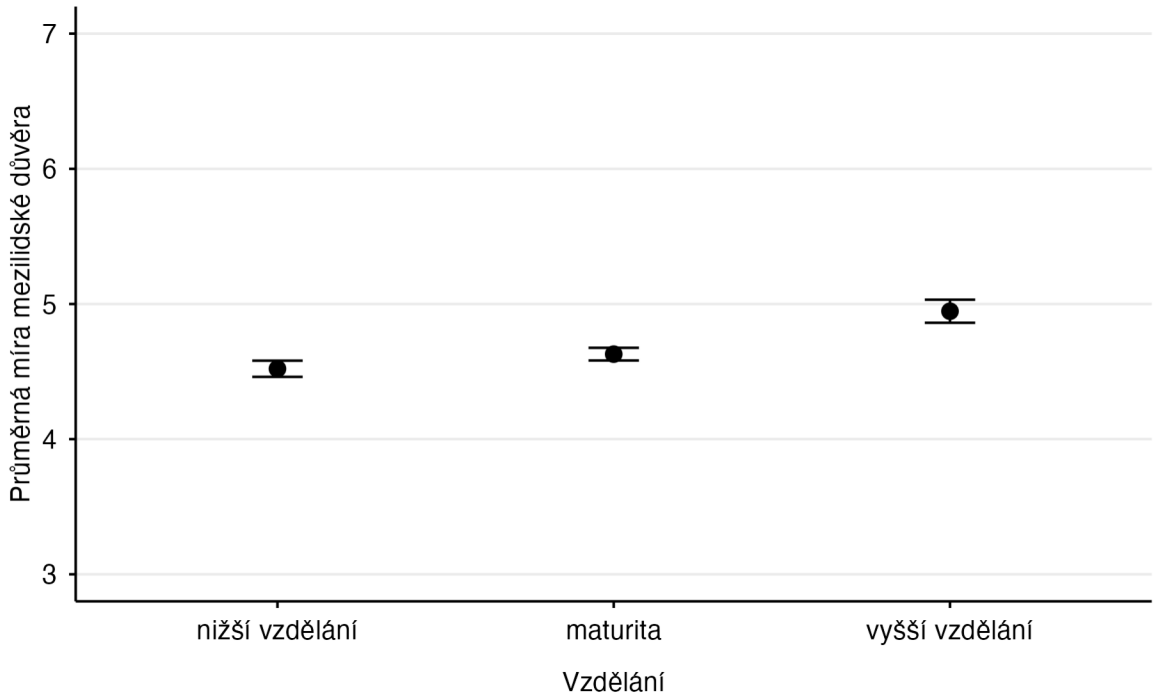

U ekonomické aktivity respondentů byla zaznamenána nejnižší průměrná hodnota důvěry u nezaměstnaných respondentů, zatímco nejvyšší hodnoty byly

zaznamenány u zaměstnaných (viz Obr. 3). Respondenti mimo trh práce se nacházejí mezi těmito dvěma skupinami. Vztah mezi úrovní mezilidské důvěry a všemi skupinami ekonomických aktivit jsou statisticky významné (p <0,001).

Obr. 3: Úroveň mezilidské důvěry podle ekonomické aktivity respondentů

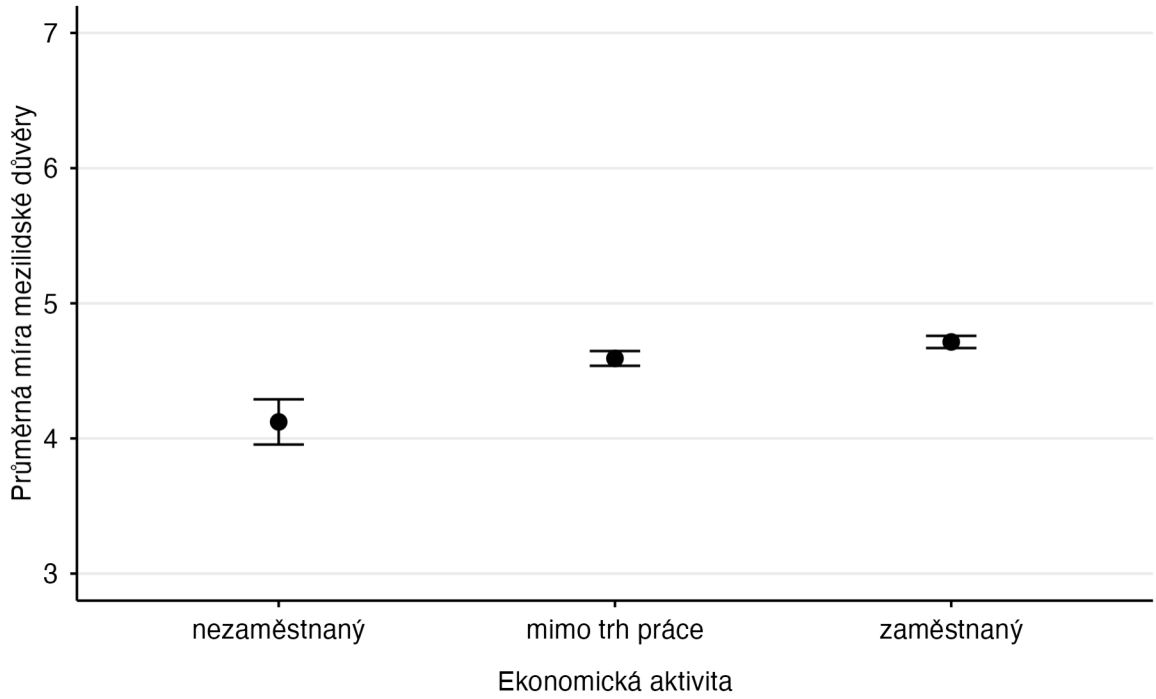

Nejsilnější souvislost byla zjištěna u subjektivního hodnocení ekonomické situace domácnosti. Výsledky analýzy ukazují statisticky významnou souvislost jak mezi proměnnými, tak i význam hodnot mezi jednotlivými kategoriemi (p <0,001). S horším subjektivním hodnocením ekonomické situace systematicky klesá průměrná míra mezilidské důvěry, což odpovídá i předchozím teoretickým zjištěním. Tento vztah je zřetelný v grafickém znázornění (Obr. 4)

Obr. 4: Úroveň mezilidské důvěry podle subjektivního hodnocení ekonomické situace domácnosti

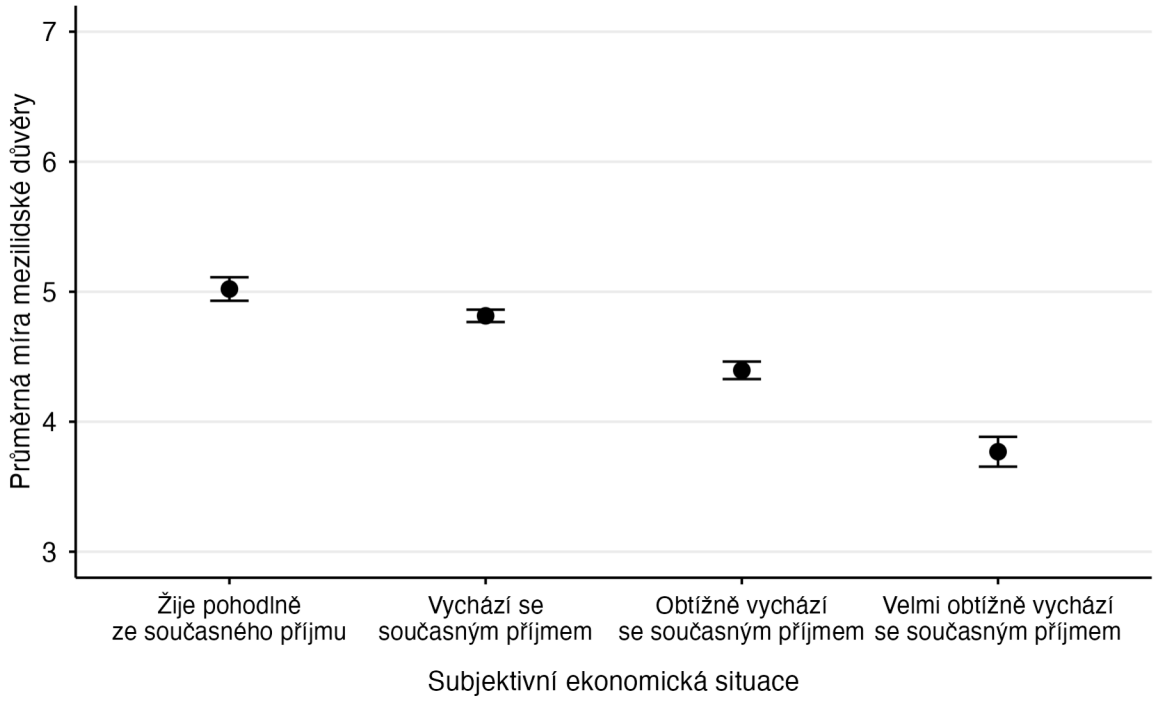

8.3 Kontrolní proměnné: věk, pohlaví, rodinný stav a religiozita

V rámci analýzy byly dále zkoumány rozdíly v úrovni mezilidské důvěry a vybranými kontrolními proměnnými. Z hlediska věku výsledky jednofaktorové analýzy rozptylu (ANOVA) ukazují, že nejvyšší průměrnou hodnotu důvěry vykazuje nejmladší věková skupina (15–19 let), přičemž s rostoucím věkem dochází k postupnému poklesu průměrné míry mezilidské důvěry. Rozdíly mezi všemi věkovými skupinami jsou statisticky významné ($p < 0{,}001$), avšak nejvýraznější rozdíl je patrný mezi nejmladší a nejstarší věkovou skupinou (Obr. 5)

Obr. 5: Úroveň mezilidské důvěry podle věkových kategorií

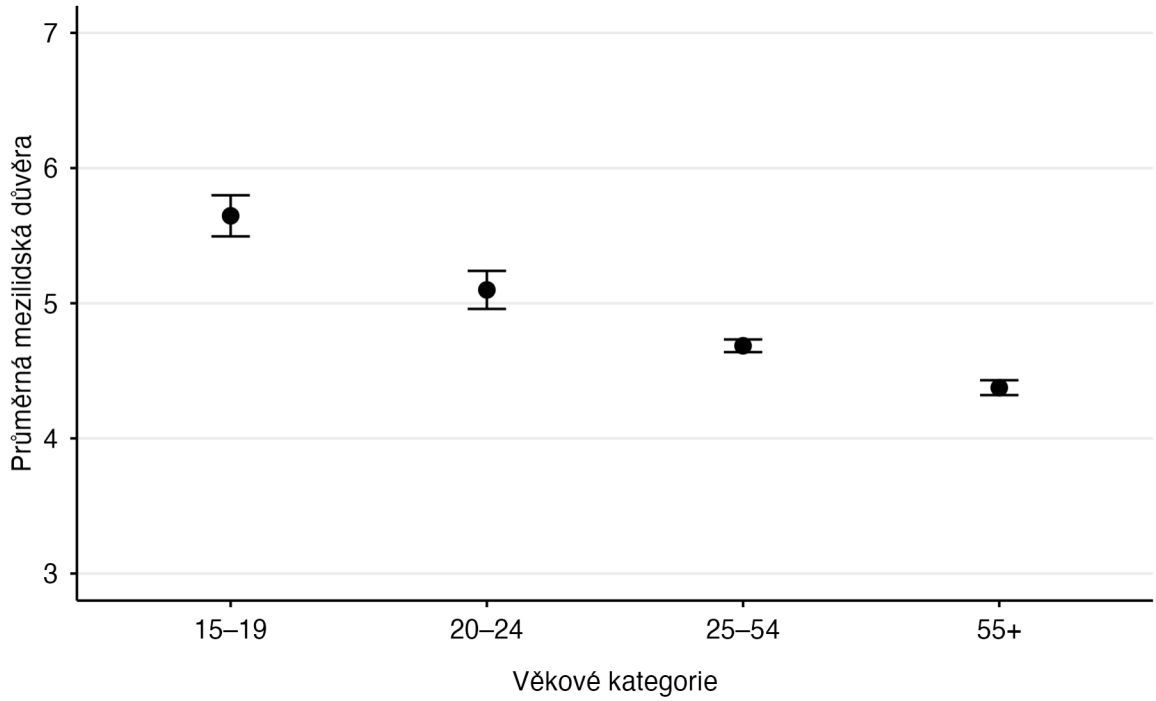

Naopak v případě pohlaví a úrovní mezilidské důvěry t-test neodhalil věcně ani statisticky významný rozdíl mezi muži a ženami ($p = 0{,}364$). Podobně ani partnerský status se u t-testu neprokázal jako statisticky významný v souvislosti s mírou mezilidské důvěry ($p = 0{,}092$). Ačkoliv respondenti žijící mimo partnerství vykazovali mírně vyšší průměrnou hodnotu důvěry než respondenti žijící v partnerství, tento rozdíl nelze považovat za statisticky významný.

U religiozity t-test odhalil statisticky signifikantní rozdíly ($p < 0{,}001$) v míře důvěry mezi věřícími a nevěřícími respondenty, avšak velikost tohoto efektu je velmi nízká ($d = -0{,}06$). Obdobný výsledek prokázala i Spearmanova korelační analýza u míry religiozity respondentů ($p < 0{,}001$; $\rho = 0{,}03$).

8.4 Makrostrukturální proměnné

Jako poslední byla pomocí Spearmanovy korelační analýzy zkoumána souvislost mezi makrostrukturálními ukazateli a průměrnou úrovní mezilidské důvěry. Jelikož se všechny proměnné vztahují k roku sběru dat, byla analýza provedena na agregované úrovni jednotlivých roků.

Výsledky ukazují silnou negativní souvislost mezi průměrnou hodnotou mezilidské důvěry a Gini indexem ($\rho = -0{,}78$; $p = 0{,}013$), kdy roky s vyšší mírou příjmové nerovnosti byly spojeny s nižší průměrnou hodnotou mezilidské důvěry. Ještě výraznější negativní vztah byl zjištěn mezi důvěrou a mírou nezaměstnanosti ($\rho = -0{,}90$; $p =$

0,001), což naznačuje, že období vyšší nezaměstnanosti byla zároveň obdobím nižší průměrné důvěry ve společnosti. Naopak mezi průměrnou hodnotou mezilidské důvěry a podílem vysokoškolsky vzdělaných osob v populaci byl zjištěn silný pozitivní vztah ($\rho = 0{,}82$; $p = 0{,}011$), kdy v letech s vyšším zastoupením vysokoškolsky vzdělaných byly zároveň spojeny i s vyšší průměrnou úrovní důvěry.

8.5 Mnohonásobná lineární regrese

V poslední části analýzy byly vytvořeny tři regresní modely, jejichž cílem bylo ověřit, které individuální a strukturální faktory souvisejí s úrovní mezilidské důvěry. V prvním modelu bylo zahrnuto vzdělání, subjektivní příjmová situace a ekonomická aktivita. Druhý model byl rozšířen o pohlaví, rodinný stav, náboženství a věková kategorie. Ve třetím modelu byla zařazena míra nezaměstnanosti, Gini index, podíl vysokoškolsky vzdělaných a rok. Výsledky ukazuje Tab. 4.

Před odhadem modelů byla provedena úprava dat, která z hlediska chybějících hodnot zajistila sjednocený počet případů napříč modely, takže výsledky jsou mezi sebou přímo porovnatelné. Počet analyzovaných respondentů byl ve všech modelech shodný ($N = 18\,299$).

Tab. 4: Výsledné hodnoty determinantů mezilidské důvěry v české společnosti

	Model 1		Model 2		Model 3		
	Koef	**p**	**Koef**	**p**	**Koef**	**Beta**	**p**
Vzdělání							
Základní vzdělání	ref.		ref.		ref.		
Maturita	0,01	0,789	0,11	0,009	0,25	0,05	0,000
Vyšší vzdělání	0,20	0,000	0,33	0,000	0,37	0,05	0,000
Subjektivní vycházení s příjmem							
Velmi špatně	ref.		ref.		ref.		
Pohodlně	1,20	0,000	1,10	0,000	0,94	0,13	0,000
Vychází	1,02	0,000	0,95	0,000	0,86	0,18	0,000
Vychází obtížně	0,60	0,000	0,58	0,000	0,53	0,10	0,000
Ekonomická aktivita							
Nezaměstnaný	ref.		ref.		ref.		
Mimo trh práce	0,11	0,238	0,16	0,104	0,16	0,03	0,095
Zaměstnaný	0,08	0,388	0,18	0,066	0,12	0,03	0,192
Pohlaví							
Muž			ref.		ref.		
Žena			0,10	0,006	0,06	0,01	0,082
Rodinný stav							
Mimo manželství			ref.		ref.		
V manželství			-0,03	0,471	0,03	0,01	0,390
Náboženství							
Bez náboženství			ref.		ref.		
Náboženství			0,02	0,723	0,07	0,01	0,096
Věková kategorie							
15–19 let			ref.		ref.		
20–24 let			-0,72	0,000	-0,84	-0,08	0,000
25–54 let			-1,12	0,000	-1,21	-0,25	0,000
55+			-1,32	0,000	-1,45	-0,29	0,000
Makro proměnné							
Gini index					0,01	0,00	0,918
Míra nezaměstnanosti					-0,09	-0,08	0,000
Rok datasetu					0,06	0,13	0,054
Podíl vysokoškolsky vzdělaných					-0,06	-0,09	0,163
Konstanta	3,69	0,000	4,69	0,000	5,45	NA	0,000
N	18 299		18 299		18 299		
R^2	0,022		0,035		0,050		

Výsledky analýzy ukazují, že mezilidská důvěra souvisí především se třemi oblastmi: subjektivním hodnocením příjmové situace, věkem a se vzděláním respondentů. Nejsilnější souvislost se ukázala u subjektivní příjmové situace. Lidé, kteří uváděli, že se svým příjmem vycházejí dobře, vykazovali zároveň vyšší úroveň mezilidské důvěry než ti, kteří uvedli, že s příjmem vycházejí velmi špatně.

Významný byl také věk (věkové kategorie) respondentů. Ve srovnání s nejmladší skupinou respondentů (15–19 let) každá starší věková skupina postupně vykazovala nižší úroveň mezilidské důvěry, přičemž u skupiny 25–54 byl tento rozdíl nejmenší a u nejstarší skupiny byl rozdíl největší.

Další významnou proměnnou bylo nejvyšší dosažené vzdělání, kde respondenti s vyšším vzděláním vykazovali vyšší úroveň mezilidské důvěry než respondenti se základním vzděláním. U respondentů s maturitou se tento vztah v prvním modelu ještě neprojevil jako statisticky významný, ve druhém a třetím modelu už však ano.

Naopak jako statisticky nevýznamná se u všech modelů ukázala ekonomická aktivita respondentů. Pohlaví bylo významné pouze ve druhém modelu, kde ženy vykazovaly mírně vyšší úroveň důvěry než muži, avšak ve finálním modelu tento vztah ztratil statistickou významnost. Rodinný stav ani náboženství se jako významné taktéž neprojevily.

Z makrostrukturálních proměnných se jako statisticky významná ukázala pouze míra nezaměstnanosti, přičemž vyšší míra nezaměstnanosti byla spojena s nižší mírou mezilidské důvěry. Naopak Gini index a podíl vysokoškolsky vzdělaných statisticky významný vztah nevykázal. Rok vln se pohybuje těsně na hraně statistické významnosti ($p = 0{,}054$), přičemž velikost hodnoty beta koeficientu naznačuje poměrně výrazný vliv v rámci ostatních zkoumaných charakteristik. I když nelze s jistotou říct, že tento efekt není nahodilý, jeho velikost a směr naznačuje, že ve zkoumaných datech je určitý časový trend vývoje mezilidské důvěry. Tento trend je viditelný i v samotném grafickém znázornění vývoje mezilidské důvěry. Roli v této nejednoznačnosti může hrát malé množství časových bodů a vazba na ostatní makrostrukturální proměnné.

Hodnota vysvětlené variability se s rozšiřováním modelu postupně zvyšovala. Zatímco první model vysvětloval 2,2 % variability mezilidské důvěry, druhý model 3,5 % a třetí dosahoval 5 %. Finální model tedy vysvětlil pouze velmi malou část toho, podle čeho a proč se lidé v české společnosti liší v míře mezilidské důvěry.

Na závěr byl u finálního modelu proveden test multikolinearity, který neukázal problematickou míru vzájemné korelace mezi zařazenými proměnnými. Vyšší hodnoty se objevily pouze u proměnné roku vln, což pravděpodobně souvisí s její silnou vazbou na makro proměnné, které se v čase proměňují (korelace s mírou nezaměstnanosti $r = -0{,}91$, s Gini indexem $r = -0{,}75$ a s podílem VŠ vzdělaných $r = 0{,}99$).

9 Závěr

Cílem této práce bylo zjistit, jaká je úroveň mezilidské důvěry v české společnosti, jak se proměňovala v letech 2002–2021 a s jakými individuálními a makrostrukturálními faktory souvisí.

První výzkumná otázka směřovala k tomu, jaká je úroveň mezilidské důvěry v české společnosti a jak se v čase proměňovala. Analýza ukázala, že průměrná úroveň mezilidské důvěry se ve sledovaném období pohybovala přibližně kolem středu škály (4,63). Ačkoliv se jedná o téměř přesný střed škály, v porovnání s evropskými (hlavně severními) zeměmi, se jedná spíše o nižší hodnotu mezilidské důvěry.

Co se týká vývoje důvěry v čase, hodnoty se měnily jen mírně s výraznějším skokem mezi lety 2015–2016, kde hodnota průměrné důvěry výrazněji vzrostla. Po zahrnutí makrostrukturálních proměnných do modelu vidíme, že samotný efekt roku datových souborů je na hranici statistické významnosti, i když jeho beta koeficient vykazuje relativně silný vliv ve srovnání s ostatními zkoumanými makrostrukturálními proměnnými. Zároveň se jako jediná významná ukázala míra nezaměstnanosti, jejíž efekt beta koeficientu také není zanedbatelný. Tyto výsledky hodnot naznačují, že vývoj důvěry v této analýze může být alespoň z části vysvětlen konkrétními změnami ve společnosti (jako například s úrovní nezaměstnanosti a sní spojenými společenskými jevy), nikoliv pouze samotným efektem času.

Druhá výzkumná otázka se zaměřovala na souvislost mezi mezilidskou důvěrou a osobními a sociálními charakteristikami jednotlivců. Na základě teoretických a empirických východisek byly formulovány tři hypotézy týkající se vzdělání, subjektivní ekonomické situace a postavení na trhu práce. Analýza ukázala, že vyšší vzdělání souvisí s vyšší mírou mezilidské důvěry, což podpořilo první hypotézu. Stejně tak byla nalezena podpora pro druhou hypotézu, podle níž lepší subjektivní ekonomická situace domácnosti souvisí s vyšší úrovní důvěry. Naopak třetí hypotéza byla zamítnuta, protože ekonomická aktivita se ve finálním modelu neukázala jako statisticky významná. Na druhou výzkumnou otázku tedy lze odpovědět tak, že mezilidská důvěra v českém prostředí souvisí především se vzděláním a subjektivně vnímanou ekonomickou situací. Vedle těchto proměnných se jako významná ukázala také věková kategorie, zatímco pohlaví, rodinný stav, náboženství a ekonomická aktivita se po kontrole ostatních faktorů jako významné neprojevily.

Třetí a poslední výzkumná otázka se ptala na to, jak lze vývoj mezilidské důvěry zasadit do kontextu širších společenských a ekonomických podmínek sledovaného období. V této souvislosti byly sledovány vybrané makrostrukturální indikátory v podobě příjmové nerovnosti a míry nezaměstnanosti, rozšířené o podíl vysokoškolsky vzdělaných jako doplňkový ukazatel struktury populace. Hypotéza o negativní souvislosti mezi příjmovou nerovností a mezilidskou důvěrou potvrzena nebyla, protože Gini index se ve finálním modelu neukázal jako statisticky významný. Naopak se ukázalo, že

vyšší míra nezaměstnanosti souvisí s nižší úrovní mezilidské důvěry. Podíl vysokoškolsky vzdělaných se jako statisticky významný neprojevil. Na třetí výzkumnou otázku tedy lze odpovědět tak, že širší ekonomické podmínky mají k mezilidské důvěře určitý vztah, avšak v rámci použitých ukazatelů se tento vztah neprojevil jednotně.

Celkově práce ukázala, že mezilidská důvěra v české společnosti je relativně stabilní a její rozdíly souvisejí především s individuální socioekonomickou pozicí respondentů. Makrostrukturální podmínky se v analýze projevily slaběji a jejich význam se potvrdil pouze částečně.

10 Diskuse

V teoretické části této práce bylo zmíněno, že úroveň mezilidské důvěry souvisí s pocitem stability, spravedlnosti v rámci společnosti a s materiální jistotou (Alesina & La Ferrara, 2002; Helliwell, 2003; Rothstein & Uslaner, 2005; Delhey & Newton, 2005). Tato zjištění jsem nalezla i v mé práci, kde největší roli v rámci změn v úrovni mezilidské důvěry hrálo právě subjektivní hodnocení ekonomické situace respondentů. Špatné hodnocení vlastní ekonomické situace odráží zmíněný pocit materiální nejistoty. V tomto případě se výsledky teorií shodují s výsledky mé analýzy. Lidé, kteří hodnotili svou situace špatně a cítili větší materiální nejistotu vykazovali nižší úroveň mezilidské důvěry.

Na makrostrukturální úrovni stejného výsledku dosaženo nebylo. Teoreticky se přitom očekává, že vyšší nerovnost a nejistota ve společnosti povedou k nižší důvěře (např. Alesina & La Ferrara, 2002; Rothstein & Uslaner, 2005). V mém případě se ale tento vztah projevil pouze na individuální úrovni než na úrovni objektivního ukazatele nerovnosti. Je možné, že úroveň důvěry je silněji vázána na subjektivní zkušenost a vnímání vlastní situace než na společenskou strukturu jako takovou. Zároveň ale nelze přehlédnout, že Gini index byl sledován pouze v rámci jedné země a několika časových bodech, což mohlo jeho efekt oslabit.

Podobný vzorec se ukázal i u vzdělání. Individuální vzdělání bylo významné, ale podíl vysokoškolsky vzdělaných v populaci nikoliv. I tady vychází spíš to, že vzdělání funguje na individuální úrovni, kde se pojí i s dalšími atributy ovlivňující chování respondentů v podobě schopnosti orientace, širších sociálních zkušeností a vyšší společenské participace, což opět odpovídá i teoretickým východiskům (Helliwell & Putnam, 2007).

Opačný výsledek se objevil u nezaměstnanosti. Individuální ekonomická aktivita se jako významná neprojevila, zatímco obecná míra nezaměstnanosti ano. Myslím si, že v tomto případě se jedná o kombinaci několika faktorů. Jednak by mohl být problém v samotné proměnné měřící ekonomickou aktivitu respondentů, jelikož byla měřena poměrně hrubě a zároveň byla silně nerovnoměrně rozložená, což mohlo výsledek zkreslit. Zároveň ale dává smysl i to, že obecná míra nezaměstnanosti působí jako ukazatel širší nejistoty ve společnosti. V literatuře se opakovaně objevuje, že právě nejistota a nestabilita důvěru oslabuje (Herreros & Criado, 2009; Helliwell & Wang, 2011). V tomto kontextu je možné, že určitou roli by mohly hrát i masmediální zdroje, kde je míra nezaměstnanosti často zmiňována ve veřejném prostoru, a i její menší nárůst bývá spojován s obavami o budoucnost. Lidé tak nemusí reagovat jen na vlastní situaci, ale i na to, jak je situace ve společnosti prezentována.

V rámci zkoumání efektu věku respondentů vůči změnám úrovně mezilidské důvěry nebyl v literatuře ani empirických studiích nalezen konzistentní výsledek (Alesina & La Ferrara, 2002; Brehm & Rahn, 1997; Hooghe et al., 2009), proto jsem na

počátku analýzy testovala i APC (Age-Period-Cohort) efekt, aby nedošlo ke zkreslení interpretace této proměnné. Vytvořila jsem proto zvlášť model pro věk, kohortu i období. Ve všech třech modelech se určitý vliv projevil, nicméně nejsilnější efekt vykazoval věk, a proto byl zařazen do finálního modelu.

Do tohoto finálního modelu byl nicméně zahrnut i rok vln (tedy původně zkoumané období), jelikož představuje samostatnou makrostrukturální rovinu v analýze, která vychází z mé výzkumné otázky zaměřené na vliv společenských a ekonomických podmínek na změnu úrovně mezilidské důvěry ve zkoumaném období.

Tento postup mi umožnil přesnější intepretaci výsledného vlivu věku, který lze přisuzovat určité životní fázi, ve které se člověk v daném momentu nachází. Na rozdíl od teoretických východisek, mně vyšel věk respondentů jako jeden z nejvýraznějších vlivů v souvislosti s mezilidskou důvěrou. Neznamená to ale, že kohorta nebo historický kontext nehrají roli, spíš že se v této analýze neprojevily tak silně jako samotný věk.

Naopak u religiozity se žádný významný vztah neukázal, což opět souhlasí i s teoretickými východisky (Alesina & La Ferrara, 2002; Kaasa & Parts, 2008). Navíc Česká republika patří dlouhodobě mezi silně sekularizované společnosti a v datech výrazně převažují respondenti bez náboženské příslušnosti, což pouze umocňuje nekonzistentnost a malý efekt této proměnné. Zároveň jsem religiozitu měřila pouze velmi obecně a nepodařilo se mi ji zachytit i na makro úrovni skrze nedostatek přístupných dat pro českou společnost. I kdybych ale použila více indikátorů, nemyslím si, že by to v českém kontextu vedlo k zásadně jinému výsledku.

Stejně tak i výsledky mé analýzy v rámci signifikance vlivu pohlaví koresponduje s teoretickými východisky, kde síla efektu byla buď minimální nebo žádná (Helliwell & Wang, 2011).

Co se týká vývoje důvěry v čase v návaznosti na makrostrukturální proměnné, je možné interpretačně najít určitý vztah k dříve pospaným událostem, které se během let odehrávaly, nejedná se však o analyticky ověřené výsledky. Například po vstupu České republiky do EU (období 2004–2009) vidíme mírný nárust důvěry, což by mohlo být interpretováno ve spojitosti s větší institucionální stabilitou, širšími možnostmi v oblasti vzdělávání a nižší mírou nezaměstnanosti (European Commission, 2003; Kundrata, 2007; Helliwell & Putnam, 2007).

Období po roce 2009, tedy hospodářské krize, naopak ukazuje mírný pokles mezilidské důvěry a postupný nárůst nezaměstnanosti, což odpovídá jak popisu této události v českém kontextu (Červenka, 2010; Janíčko et al., 2012), tak i teoretickým předpokladům o vztahu mezi ekonomickou nejistotou a důvěrou (Alesina & La Ferrara, 2002; Rothstein & Uslaner, 2005). Zároveň tato zjištění dále podporují výsledky o vztahu mezi mírou nezaměstnanosti a úrovní mezilidské důvěry.

Zajímavý vývoj probíhá mezi lety 2015–2016, kde důvěra za celé období nejvýrazněji vzrostla, což je překvapivé v rámci toho, že probíhala migrační krize, kde by se očekával opačný efekt (Bureš & Stojanov, 2023). Nicméně je možné, jak naznačují i

teoretická východiska, že v určitých krizových situacích může docházet k semknutí společnosti, a naopak k dočasnému semknutí společnosti a vyšší míře mezilidské důvěry (Putnam, 2000; Sztompka, 2003). Zároveň opět data ukazují, že míra nezaměstnanosti od tohoto období klesala a mezilidská důvěra naopak stoupala, což jen opět potvrzuje mé zjištění v rámci míry nezaměstnanosti a důvěry.

Podobně je možné uvažovat i o poslední události (COVID–19), kde je viditelný mírný nárust důvěry, ačkoliv míra nezaměstnanosti byla mírně vyšší. Zde teorie zmiňovaly, že na počátku události došlo ke krátkodobé solidaritě a nárůstu mezilidské důvěry (Kudrnáč & Klusáček, 2022; Červenka, 2022), což může odpovídat i zachycenému vývoji v roce 2021.

Celkově je tedy možné některé události s opatrností interpretačně propojit s vývojem důvěry, nelze však tvrdit, že tyto vztahy byly v rámci analýzy přímo prokázány. Co se ale opakovaně jako prokazatelné ukázalo v rámci makrostrukturálních proměnných je vztah mezi mírou nezaměstnanosti, s ní spojenou nejistotou (Herreros & Criado, 2009; Helliwell & Wang, 2011) a úrovní mezilidské důvěry, což představuje nejvýraznější závěr této práce.

Obecně tato práce dostatečně nezahrnuje všechny roviny, které mohou mezilidskou důvěru vysvětlovat. Výsledných 5 % vysvětlené variability to jen dokazuje. Právě tento výsledek mě vede k závěru, že mimo faktory, sledované v této práci, bude zřejmě důležitá i jiná sféra, která zde zmíněna nebyla. To ve finálním modelu dokazuje i velikost beta koeficientu u rok, přičemž ostatní hodnoty makrostrukturálních proměnných zůstaly nižší.

Dalším limitem je samotná makrostrukturální část analýzy. Ta pracuje pouze s devíti časovými body odpovídajícími jednotlivým vlnám výzkumu, což je velmi malý počet pozorování. To omezuje možnost zachytit širší trendy i přesněji interpretovat vztahy mezi makro proměnnými, společenskými událostmi a mezilidskou důvěrou. Výsledky je proto potřeba vnímat spíše jako orientační než jako jednoznačné závěry.

Závěry mě vedou k myšlence, že mimo individuální faktory bude důležitou roli hrát i kvalita institucí, vztah lidí ke státu, zkušenost s férovostí systému, důvěra ve veřejné instituce, veřejný diskurz nebo politická atmosféra ve společnosti, na což odkazuje i velké množství teoretických i empirických zdrojů. Ve své práci jsem se chtěla vydat jinou cestou a zjistit, zda se větší souvislost se změnou úrovně mezilidské důvěry nenachází v jiných sférách, nicméně výsledky práce dokazují, že tomu tak zcela není a bez zmíněných rovin je mezilidská důvěra vysvětlena jen z malé části.

Na základě těchto úvah si myslím, že další výzkum v rámci mezilidské důvěry by mohl směřovat k institucím a k politické sféře. Teoretická část práce opakovaně ukazovala, že důvěra nesouvisí jen s individuální životní situací, ale i s tím, jak férově funguje stát, jak lidé vnímají pravidla, veřejnou moc a spravedlnost systému (Brehm & Rahn, 1997; Delhey & Newton, 2005; Freitag & Traunmüller, 2009; Letki, 2006; Rothstein & Stolle, 2008). Moje výsledky tento směr spíše podporují, protože základní socioekonomické proměnné vysvětlily jen malou část rozdílů v důvěře.

Za další směr považuji média a veřejný diskurz. Neříkám tím, že jsem jejich vliv dokázala, ale některé výsledky (hlavně u míry nezaměstnanosti) tuto možnost naznačují. Pokud důvěru může ovlivňovat i to, jak je společnost veřejně popisována, jaká témata dominují debatě a jak jsou rámovány nejistota, ohrožení nebo stabilita, pak je to rovina, kterou by stálo za to zkoumat podrobněji.

A nakonec si myslím, že by bylo vhodnější zkoumat některé vrstvy odděleně a do větší hloubky. Tato práce sledovala dlouhé období a více rovin najednou, což je její výhoda, ale zároveň i limit. Pokud by se další práce zaměřila například jen na jednu společenskou událost nebo jen na jednu strukturální rovinu, mohla by už přesněji zachytit konkrétní mechanismy, které moje práce spíše jen naznačuje.

Použité zdroje

1. Alesina, A., & La Ferrara, E. (2002). Who trusts others? *Journal of Public Economics*, 85(2), 207–234. https://doi.org/10.1016/S0047-2727(01)00084-6
2. Almond, G. A., & Verba, S. (1963). The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations. Princeton University Press.
3. Bartoš, V., Cahlíková, J., Bauer, M., & Chytilová, J. (2020). *Dopady pandemie koronaviru na duševní zdraví* (IDEA anti COVID-19, č. 22). Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu (IDEA), CERGE-EI. https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Dusevni_zdravi_covid-19_cervenec2020_22/IDEA_Dusevni_zdravi_covid-19_cervenec2020_22.html#p=3
4. Bauman, Z. (2002). *Tekutá modernita*. Mladá fronta.
5. Beck, U. (2004). *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně.* Sociologické nakladatelství.
6. Berger, P. L. & Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality:Pojednání o sociologii vědění*. Centrum pro studium demokracie a kultury.
7. Bjørnskov, C. (2007). Determinants of generalized trust: A cross-country comparison. *Public Choice*, 130(1–2), 1–21. https://doi.org/10.1007/s11127-006-9069-1
8. Brehm, J., & Rahn, W. (1997). Individual-level evidence for the causes and consequences of social capital. *American Journal of Political Science*, *41*(3), 999–1023. https://doi.org/10.2307/2111684
9. Bureš, O., & Stojanov, R. (2023). Securitization of immigration in the Czech Republic and its impact on the Czech migration policy: Experts' perceptions. *Problems of Post-Communism*, *70*(6), 679–689. https://doi.org/10.1080/10758216.2022.2085580
10. Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, *94*(1), S95–S120. http://www.jstor.org/stable/2780243
11. Červenka, J. (2010). *Finanční krize očima české veřejnosti – prosinec 2009* (Tisková zpráva). Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a675/f9/100991s_ev100106_.pdf
12. Červenka, J. (2022). *Důvěra ústavním institucím v listopadu/prosinci 2021* (Tisková zpráva). Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5486/f9/pi220107.pdf

13. Český statistický úřad. (2021). *Vývoj obyvatelstva České republiky - 2020* (Kód: 130069-21). https://csu.gov.cz/docs/107508/6b64f7c2-f47b-4dcd-3a3b-f3dfc1e2504b/13006921u.pdf
14. Český statistický úřad. (2022a). *Česká republika od roku 1989 v číslech* (Kód 320181-22). https://csu.gov.cz/docs/107508/c15452d5-eeee-5977-8bbb-22a75657be95/32018122_0104.pdf?version=1.0
15. Český statistický úřad. (2022b). *Práce na dálku se i díky pandemii stává běžnou* (Kód: 062047-22). https://csu.gov.cz/produkty/prace-na-dalku-se-i-diky-pandemii-stava-beznouhttps://csu.gov.cz/produkty/prace-na-dalku-se-i-diky-pandemii-stava-beznou
16. Český statistický úřad. (2025a). *Česko od roku 1989 v číslech* (Kód: 320181-25). https://csu.gov.cz/produkty/cesko-od-roku-1989-v-cislech-aktualizovano-27-8-2025
17. Český statistický úřad. (2025b). *Zaměstnanost a nezaměstnanost – roční údaje (ZAM01-B).* Veřejná databáze. https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=ZAM01-B&z=T&f=TABULKA&skupId=426&katalog=30853&pvo=ZAM01-B&str=v467&u=v413__VUZEMI__97__19#w=
18. Delhey, J., & Newton, K. (2005). Predicting cross-national levels of social trust: Global pattern or Nordic exceptionalism? *European Sociological Review*, *21*(4), 311–327. http://www.jstor.org/stable/4621213
19. Deník. (2021, 7. září). Teror z 11. září zcela změnil bezpečnost letů. Dnes se bojíme jiných věcí. *https://www.denik.cz/ze_sveta/letectvi-cestovani-letadlo-bezpecnost-20210906.html*
20. Dům zahraniční spolupráce. (2025). *EU z pohledu výzkumu a vzdělávání* [informační brožura CZELO]. https://www.dzs.cz/sites/default/files/2025-10/CZELO_EU%20z%20pohledu%20výzkumu%20a%20vzdělávání_0.pdf
21. Durkheim, É. (2013). *The division of labour in society* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
22. Eurofound. (2022a). *Maintaining trust during the COVID-19 pandemic.* Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2806/707872
23. Eurofound (2022b), The rise in telework: Impact on working conditions and regulations, Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2806/069206
24. European Commission. (2003). Comprehensive monitoring report on the state of preparedness for EU membership of the Czech Republic, Estonia, Cyprus, Latvia, Lithuania, Hungary, Malta, Poland, Slovenia and Slovakia (COM(2003) 675 final). https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0675:FIN:EN:PDF

25. European Commission: Eurostat, European Education and Culture Executive Agency, Ranguelov, S., De Coster, I., Norani, S., & Paolini, G. (2012). *Key data on education in Europe 2012*, Publications Office of the European Union. https://data.europa.eu/doi/10.2797/77414
26. European Parliament. (2011). *The EU regulatory framework applicable to civil aviation security*. Directorate-General for Internal Policies. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495860/IPOL-TRAN_NT(2013)495860_EN.pdf
27. Fila, F. (2024). Perception of the European Union in the context of the migration crisis - a comparative study of the Czech Republic and Croatia, https://doi.org/10.13140/RG.2.2.36585.92008
28. Fiske, A. P. (1992). The four elementary forms of sociality: Framework for a unified theory of social relations. *Psychological Review, 99*(4), 689–723. https://doi.org/10.1037/0033-295X.99.4.689
29. Freitag, M., & Traunmüller, R. (2009). Spheres of trust: An empirical analysis of the foundations of particularised and generalised trust. *European Journal of Political Research*, 48(6), 782–803. https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2009.00849.x
30. Garfinkel, H. (1967). *Studies in ethnomethodology.* Prentice Hall.
31. Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity.* Polity Press.
32. Grossmann, J., & Münich, D. (2021). *Nezaměstnanost v období COVID-19*. Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu (IDEA), CERGE-EI. https://idea.cerge-ei.cz/files/Nezamestnanost/Nezamestnanost_v_obdobi_covid-19_zari_2021.pdf
33. Grygarová, D., Kožený, J., Tišanská, L., Havlík, M., & Horáček, J. (2025). Trust in official information as a key predictor of COVID-19 vaccine acceptance: Evidence from a Czech longitudinal survey study. BMC Public Health, 25, Article 770. https://doi.org/10.1186/s12889-025-21988-x
34. Hanzlová, R. (2018). *Postoje české veřejnosti k cizincům – březen 2018*. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a4598/f9/ov180418.pdf
35. Hardin, R. (2002). *Trust and trustworthiness.* Russell Sage Foundation.
36. Helliwell, J. F. (2003). How's life? Combining individual and national variables to explain subjective well-being. *Economic Modelling*, 20(2), 331–360. https://doi.org/10.1016/S0264-9993(02)00057-3
37. Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. (2007). Education and social capital. *Eastern Economic Journal*, 33(1), 1–19. https://doi.org/10.1057/eej.2007.1

38. Helliwell, J. F., & Wang, S. (2011). Trust and wellbeing. *International Journal of Wellbeing*, 1(1), 42–78. https://www.researchgate.net/publication/49615205_Trust_and_Wellbeing

39. Herreros, F., & Criado, H. (2009). Social trust, social capital and perceptions of immigration. *Political Studies*, 57(2), 337–355. https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2008.00738.x

40. Hooghe, M., Reeskens, T., Stolle, D., & Trappers, A. (2009). Ethnic diversity and generalized trust in Europe: A cross-national multilevel study. *Comparative Political Studies*, 42(2), 198–223. https://doi.org/10.1177/0010414008325286

41. Howard, M.M. (2002). The Weakness of Postcommunist Civil Society. *Journal of Democracy 13*(1), 157–169. https://dx.doi.org/10.1353/jod.2002.0008.

42. International Organization for Migration. (2010). *International terrorism and migration*. https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbdl486/files/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/tcm/international_terrorism_and_migration.pdf

43. Janíčko, M., Mičúch, M., & Chytil, Z. (2012). Possible impact of the 2008-2009 economic crisis on Czech potential output through the labour market. *Acta Oeconomica Pragensia, 20*(4), 3–25. https://doi.org/10.18267/j.aop.372

44. Kaasa, A., & Parts, E. (2008). Individual-level determinants of social capital in Europe: Differences between country groups. *Acta Sociologica*, 51(2), 145–168. https://doi.org/10.1177/0001699308090040

45. Kudrnáč, A., & Klusáček, J. (2022). The temporary increase in trust in government and compliance with anti-pandemic measures at the start of the COVID-19 pandemic. *Sociologický časopis, 58*(2), 119–150. https://doi.org/10.13060/csr.2022.016

46. Kundrata, M. (Ed.). (2007). *Dopady členství České republiky v Evropské unii na nestátní neziskové organizace v programovacím období 2004-2006*. Rada vlády pro nestátní neziskové organizace & Nadace Partnerství. https://vlada.gov.cz/cz/ppov/rnno/dokumenty/dopady-clenstvi-cr-v-eu-na-nno-v-programovacim-obdobi-2004---2006-21139/

47. Kumlin, S., & Rothstein, B. (2005). Making and breaking social capital: The impact of welfare-state institutions. *Comparative Political Studies*, 38(4), 339–365. https://doi.org/10.1177/0010414004273203

48. Lehmann, Š., & Veverková, S. (2020). *Czechia: Working life in the COVID-19 pandemic 2020.* European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound). https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/all/czechia-working-life-covid-19-pandemic-2020

49. Leontiyeva, Y., & Vávra, M. (eds.). (2009). *Postoje k imigrantům*. Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. https://www.soc.cas.cz/images/drupal/publikace/postoje_k_imigrantum-web_final.pdf
50. Letki, N. (2006). Investigating the roots of civic morality: Trust, social capital, and institutional performance. *Political Behavior*, 28(4), 305–325. https://doi.org/10.1007/s11109-006-9013-6
51. Luhmann, N. (2017). *Trust and power*. Polity Press.
52. Ministerstvo práce a sociálních věcí. (2021). Vyhlášení mimořádného dotačního řízení MPSV pro rok 2021 na sanaci vícenákladů a výpadku příjmů v souvislosti s trvajícími dopady epidemie COVID-19 do sektoru sociálních služeb (Program podpory E) [č. j. MPSV 2021–188385]. https://www.mpsv.cz/c-j-mpsv-2021-188385-program-podpory-e
53. Mishler, W. & Rose, R. (2001). What are the origins of political trust? Testing institutional and cultural theories in post-communist societies. *Comparative Political Studies*, 34(1), 30–62. https://doi.org/10.1177/0010414001034001002
54. Misztal, B. A. (1996). Trust in modern societies: The search for the bases of social order. Polity Press.
55. Nasciutti, F., & Rahbari-Jawoko, M. (2021). Psychological and social analysis of collective trauma: The enduring lessons learned 20 years after the September 11th terrorist attacks. *Reflexão, 46*(1). https://doi.org/10.24220/2447-6803v46e2021a5321
56. Newton, K. (2001). Trust, Social Capital, Civil Society, and Democracy. *International Political Science Review / Revue Internationale de Science Politique*, *22*(2), 201–214. http://www.jstor.org/stable/1601186
57. Newton, K. & Norris, P. (2000). Confidence in public institutions: Faith, culture, or performance? In S. Pharr & R. Putnam (Eds.), *Disaffected democracies: What's troubling the Trilateral Countries?* (pp. 52–73). Princeton University Press.
58. Newton, K., & Zmerli, S. (2011). Three forms of trust and their association. *European Political Science Review*, 3(2), 169–200. https://doi.org/10.1017/S1755773910000330
59. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678
60. Novinky.cz. (2021, 11. září). *Jak si Češi pamatují útok na dvojčata*. https://www.novinky.cz/clanek/domaci-jak-si-cesi-pamatuji-utok-na-dvojcata-co-to-je-za-debilni-film-ptala-se-holubova-40371768

61. Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action.* Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511807763
62. Parsons, T. (1991). *The social system* (2nd ed.). Routledge.
63. Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: The collapse and revival of American community. Simon & Schuster.
64. Rabušic, L., & Chromková Manea, B. E. (2018). *Hodnoty a postoje v České republice 1991-2017: Pramenná publikace European Values Study*. Masarykova univerzita. https://evs.fss.muni.cz/media/3083086/hodnoty_2017_sazba_tisk.pdf
65. Rothstein, B., & Stolle, D. (2008). The state and social capital: An institutional theory of generalized trust. *Comparative Politics*, 40(4), 441–459. https://doi.org/10.5129/001041508X12911362383354
66. Rothstein, B. & Uslaner, E. M. (2005). All for all: Equality, corruption, and social trust. *World Politics*, 58(1), 41–72. https://doi.org/10.1353/wp.2006.0022
67. Searle, J. R. (1995). *The construction of social reality.* The Free Press.
68. Simmel, G. (1997). Peníze v moderní kultuře a jiné eseje. SLON.
69. Stolle, D. (2002). Trusting strangers: The concept of generalized trust in perspective. Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft, 31(4), 397–412.
70. Sztompka, P. (2003). *Trust: A sociological theory.* Cambridge University Press.
71. Švejnar, J., & Semerák, V. (2010). *Finanční krize a český trh práce: Čekání na obrat.* IDEA při CERGE-EI. https://idea.cerge-ei.cz/documents/IDEA_trh_prace_March_2010.pdf
72. Tönnies, F. (2001). *Community and civil society.* Cambridge University Press.
73. Uslaner, E. M. (2002). *The moral foundations of trust.* Cambridge University Press.
74. Vavřinová, T., & Krčková, A. (2015). Occupational and sectoral mobility in the Czech Republic and its changes during the economic recession. *Statistika: Statistics and Economy Journal, 95*(3), 16–30. https://www.researchgate.net/publication/290309887_Occupational_and_Sectoral_Mobility_in_the_Czech_Republic_and_its_Changes_during_the_Economic_Recession
75. Williamson, O. E. (1985). The economic institutions of capitalism: Firms, markets, relational contracting. The Free Press.
76. World Bank. (2025, 8. října). *GINI index for the Czech Republic* [Data set]. World Development Indicators. Federal Reserve Bank of St. Louis (FRED). https://fred.stlouisfed.org/data/SIPOVGINICZE

77. World Values Survey Association. (2022). *World Values Survey Wave 7 (2017-2022): Online data analysis – item on general trust.* https://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp

78. Yamagishi, T., & Yamagishi, M. (1994). Trust and commitment in the United States and Japan. *Motivation and Emotion*, 18(2), 129–166. https://doi.org/10.1007/BF02249397

79. Zmerli, S., & Newton, K. (2008). Social trust and attitudes toward democracy. *The Public Opinion Quarterly*, *72*(4), 706–724. http://www.jstor.org/stable/25167660